

Wybory do Bundestagu 2021: programy partii politycznych

Piotr Andrzejewski, Karol Janoś,
Agata Kałabunowska, Piotr Kubiak,
Tomasz Morozowski, Witold Ostant,
Maria Wagińska-Marzec

Opracowanie i redakcja naukowa
Jadwiga Kiwerska i Piotr Kubiak

Wybory do Bundestagu 2021: programy partii politycznych

Piotr Andrzejewski, Karol Janoś,
Agata Kałabunowska, Piotr Kubiak,
Tomasz Morozowski, Witold Ostant,
Maria Wagińska-Marzec

Opracowanie i redakcja naukowa
Jadwiga Kiwerska i Piotr Kubiak

Instytut Zachodni

Seria wydawnicza:
„IZ Policy Papers” nr 37

Redakcja serii:
Joanna Dobosz-Dobrowolska (red. naczelna)
Marcin Tujdowski

Opracowanie redakcyjne:
Hanna Różanek

Projekt okładki:
Ewa Wąsowska

© Copyright by Instytut Zachodni
Poznań 2021

Wydawca:
INSTYTUT ZACHODNI
61-854 Poznań, ul. Mostowa 27
tel. 61 852 76 91
tel. 61 852 28 54 (wydawnictwo)
fax 61 852 49 05
e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl
www.iz.poznan.pl

ISBN 978-83-66412-25-5 (online)

Spis treści

Wstęp	7
I. SPRAWY WEWNĘTRZNE	13
Najważniejsze wnioski	13
1. Gospodarka (Piotr Andrzejewski)	15
2. Energetyka i ochrona klimatu (Witold Ostant)	17
3. Sprawy społeczne (Piotr Kubiak)	25
4. Kultura (Maria Wagińska-Marzec)	30
II. POLITYKA ZAGRANICZNA	35
Najważniejsze wnioski	35
1. <i>CDU/CSU</i> (Tomasz Morozowski)	39
2. Sojusz 90/Zieloni (Karol Janoś)	44
3. <i>SPD</i> (Karol Janoś)	47
4. <i>FDP</i> (Tomasz Morozowski)	50
5. <i>AfD</i> (Agata Kałabunowska)	54
6. <i>Die Linke</i> (Agata Kałabunowska)	57

Wstęp

Wybory do Bundestagu XX kadencji zostaną przeprowadzone 26 września 2021 r. Kampanię wyborczą, poprzedzającą samo głosowanie, można podzielić na dwie części: wstępną i główną (gorącą). Podczas fazy wstępnej partie polityczne wybierają swych kandydatów na urząd kanclerza i liderów na czas kampanii wyborczej, przygotowują listy wyborcze, a w ich szeregach toczą się dyskusje na temat programów wyborczych. Przyjęcie programów – w tym roku największe partie uchwaliły je w maju i czerwcu – oraz ogłoszenie przez komisje wyborcze list wyborczych poszczególnych partii (koniec lipca) zamyka fazę wstępną kampanii.

Podczas głównej fazy kampanii wyborczej toczy się walka o wyborców, których liderzy i kandydaci na posłów starają się pozyskać, prezentując programy wyborcze, występując na wiecach i w mediach. Niezwykle ważnym punktem tej fazy kampanii są debaty telewizyjne czołowych kandydatów, transmitowane przez główne stacje telewizyjne.

Programy wyborcze zaprezentowane przez poszczególne partie dowodzą, że tegoroczne wybory do Bundestagu mają znaczenie przełomowe. W odróżnieniu od poprzednich wyborów, gdy kampania zdominowana były przez tematy bieżące i związane z najbliższą przyszłością, teraz partie spoglądają znacznie bardziej perspektywicznie. Najważniejsze partie dostrzegają konieczność przeprowadzenia daleko idących zmian. Niemal wszystkie liczące się partie (z wyjątkiem *AfD*) za kluczowe uznały dostosowanie się Niemiec do wyzwań związanych ze zmianami klimatu – stąd pojawiło się określenie „wyborów klimatycznych” (*Klimawahl 2021*). Ochrona klimatu, neutralność klimatyczna, dekarbonizacja, redukcja gazów cieplarnianych – te i inne hasła zajmują ważne miejsce w programach.

Aby te cele zrealizować, partie proponują gruntowną modernizację Niemiec i przygotowują społeczeństwo do dekady modernizacji (2021-2030). Modernizacją ma zostać objęta gospodarka, aby była nowoczesna, zielona, bezemisyjna, konkurencyjna. Ma ona dotyczyć także sfery społecznej i obyczajowej oraz kultury. Jej kluczowym elementem będzie cyfryzacja.

Procedura uchwalania przez partie programów wyborczych w większości przypadków wyglądała podobnie. Najpierw odbywały się konsultacje nad poszczególnymi propozycjami. Następnie ogłaszano projekt programu (nie wszyst-

kie partie go publikowały), który poddawany był pod dyskusję delegatów na zjazdy partyjne. Podczas zjazdów przyjmowano program z ewentualnymi poprawkami, a następnie udostępniano odbiorcom jego finalną wersję. W przypadku partii chadeckich konsultacje najpierw odbywały się we własnym gronie, a następnie liderzy obu partii (po negocjacjach) zaprezentowali program opinii publicznej. Można zatem przyjąć, że wszystkie programy wyborcze partii reprezentowanych w Bundestagu obecnej kadencji powstały na bazie wewnętrznych dyskusji.

Partie chadeckie najpóźniej ogłosiły wspólny program wyborczy, bo dopiero 21 czerwca br. przewodniczący CDU Armin Laschet i przewodniczący CSU Markus Söder zaprezentowali dokument programowy pt. „Program dla stabilności i odnowy. Wspólnie dla nowoczesnych Niemiec” (*Das Programm für Stabilität und Erneuerung. Gemeinsam für ein modernes Deutschland*)¹. Dodatkowo CSU ogłosiła 23 lipca br. odrębny program dla Bawarii pt. „Dobrze dla Bawarii. Dobrze dla Niemiec. Program wyborczy CSU” (*Gut für Bayern. Gut für Deutschland. Das CSU-Programm*)².

Socjaldemokraci opublikowali projekt swojego programu wyborczego już 1 marca br. Po dyskusji został on 9 maja br., niemal jednogłośnie (99,3% głosów za), przyjęty przez delegatów na zjazd partyjny. Ich dokument pt. „Program przyszłości SPD. Za czym się opowiadamy. Co nas napędza. Do czego dążymy” (*Das Zukunftsprogramm der SPD. Wofür wir stehen. Was uns antreibt. Wonach wir streben*)³ jest najkrótszy (65 stron) spośród omawianych programów.

Projekt programu wyborczego liderzy partii Sojusz 90/Zieloni ogłosili 19 marca br. Następnie, 13 czerwca br., program został zaakceptowany po gorącej debacie (przedyskutowano niemal 3000 propozycji poprawek do projektu) przez federalną konferencję delegatów. Za projektem opowiedziało się 98% delegatów. Końcowa wersja programu pt. „Niemcy. Wszystko w tym jest” (*Deutschland. Alles ist drin*)⁴ została opublikowana dopiero 9 lipca br. Zieloni przygotowali najobszerniejszy program (ponad 250 stron) spośród wszystkich partii reprezentowanych w Bundestagu.

FDP opublikowała projekt programu wyborczego w połowie kwietnia br. Program pt. „Nigdy nie było więcej do zrobienia. Program wyborczy Wolnych Demo-

---

¹ *Das Programm für Stabilität und Erneuerung. Gemeinsam für ein modernes Deutschland*, Berlin 2021, <https://online.fliphtml5.com/kxyi/eyjg/#p=5> (dostęp: 2.08.2021).

² *Gut für Bayern. Gut für Deutschland. Das CSU-Programm*, München 2021, https://www.csu.de/common/dowland/CSU-Programm_Gut_fuer_Bayern_Gut_fuer_Deutschland_final.pdf (dostęp: 2.08.2021).

³ *Das Zukunftsprogramm der SPD. Wofür wir stehen. Was uns antreibt. Wonach wir streben*, Berlin 2021, <https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD-Zukunftsprogramm.pdf> (dostęp: 2.08.2021).

⁴ *Deutschland. Alles ist drin. Bundestagswahlprogramm 2021*, Berlin 2021, https://cms.gruene.de/uploads/documents/Wahlprogramm-DIE-GRUENEN-Bundestagswahl-2021_barrierefrei.pdf (dostęp: 2.08.2021).

kratów” (*Nie gab es mehr zu tun. Wahlprogramm der Freien Demokraten*)⁵ został przyjęty 16 maja br. przez delegatów na kongres partii (98% głosujących było za przyjęciem programu).

Najwcześniej, bo już 8 lutego br., wstępną wersję programu wyborczego przedstawiła partia *Die Linke*. Program pt. „Czas działać. Na rzecz bezpieczeństwa socjalnego, pokoju i sprawiedliwości klimatycznej!” (*Zeit zu handeln. Für soziale Sicherheit, Frieden und Klimagerechtigkeit!*)⁶ przyjęto po burzliwej dyskusji na zjeździe partii 20 czerwca br. (87% delegatów głosowało za). Finalna wersja programu została opublikowana dopiero w drugiej połowie lipca br.

Kluczowe punkty programu Alternatywy dla Niemiec zostały przedyskutowane i przyjęte podczas zjazdu partyjnego w dniach 10 i 11 kwietnia 2021 r. Kończącą wersję programu pt. „Niemcy. Ale normalnie” (*Deutschland. Aber normal*)⁷ opublikowano w drugiej połowie maja br.

We wstępach do programów wyborczych partie naświetliły główne kierunki swej polityki. Współrządzące w Niemczech *CDU* i *CSU* wyraziły wprawdzie zadowolenie z położenia, w jakim znajduje się ich ojczyzna („Niemcy to silny kraj (...) mamy silne firmy, innowacyjne start-upy i światowych liderów rynku, wybitnych naukowców i jeden z najlepszych systemów zdrowotnych i społecznych na świecie”, s. 4), ale zauważyły, że kryzys pandemiczny ujawnił słabości państwa niemieckiego: „(...) w niektórych obszarach musimy stać się szybsi, lepsi i odważniejsi. Potrzebujemy silnego restartu po kryzysie”. Chadeacy chcą nadać nową dynamikę proponowanym reformom, która „rozwija gospodarkę i ochronę klimatu, zabezpiecza miejsca pracy i tworzy nowe, wspiera rodziny i kształtuje nowoczesny świat pracy”. Lata 2021-2030 mają być „dekadą modernizacji”. Jednocześnie dążąc do powrotu do normalności po pandemii, chcą uniknąć podnoszenia podatków, jak i dalszego zadłużania się państwa („nowe długi lub podwyżki podatków byłyby złym rozwiązaniem”), zamierzają przy tym dać więcej swobody przedsiębiorcom i zwykłym obywatelom, aby rozwijali własne inicjatywy.

Chadeacy pragną „nowoczesnych Niemiec, które myślą o jutrze, działają dzisiaj i razem pozwalają na rozwój wielkich rzeczy: siły ekonomicznej, konsekwent-

---

⁵ *Nie gab es mehr zu tun. Wahlprogramm der Freien Demokraten*, Berlin 2021, https://www.fdp.de/sites/default/files/2021-06/FDP_Programm_Bundestagswahl2021_1.pdf (dostęp: 2.08.2021).

⁶ *Zeit zu handeln. Für soziale Sicherheit, Frieden und Klimagerechtigkeit!* Berlin 2021, https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2021/Wahlprogramm/DIE_LINKE_Wahlprogramm_zur_Bundestagswahl_2021.pdf (dostęp: 2.08.2021). Na stronie *Die Linke* dostępne jest również streszczenie programu w języku polskim: https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2021/kurzwahlprogramme_fremdsprachen/7557_LINKE-PV_BTW21_KWP_Fremdsprachen_pol_210716.pdf (dostęp: 2.08.2021).

⁷ *Deutschland. Aber normal. Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 20. Deutschen Bundestag*, https://cdn.afd.tools/wp-content/uploads/sites/111/2021/06/20210611_AfD_Programm_2021.pdf (dostęp: 2.08.2021).

nej ochrony klimatu i zabezpieczenia społecznego. Dlatego Niemcy powinny stać się neutralnym dla klimatu krajem przemysłowym na długo przed połową stulecia”. Głównym celem *CDU* i *CSU* jest uczynienie z Niemiec państwa nowoczesnego, opartego na „silnej gospodarce, konsekwentnej ochronie klimatu i bezpieczeństwie socjalnym”. W obliczu proponowanych zmian istotne będzie trzymanie się zasad: „(...) rozum zamiast ideologii, innowacje zamiast zakazów, społeczna gospodarka rynkowa zamiast socjalistycznej redystrybucji, szanse zamiast lęków, szacunek zamiast paternalizmu dla rodzin, chrześcijański obraz człowieka i różnorodność społeczna zamiast gotowych planów życiowych dla każdej osoby” (s. 5).

Koalicyjna *SPD* chce z kolei podążać według zasad wyznaczonych przez własne hasło wyborcze: „Przyszłość, szacunek, Europa” (s. 4). Jej zdaniem pandemia pokazała, jak ważne są solidarność społeczna, zaufanie do instytucji demokratycznych, poszanowanie różnorodności innych ludzi i ich sposobu życia. Według *SPD* główne wyzwania stojące przed Niemcami dotyczą przewyższenia skutków kryzysu pandemicznego i zabezpieczenia przyszłości dzięki odpowiedniej reakcji na zmiany klimatyczne. Tutaj socjaldemokraci dostrzegają ogromny potencjał dla zapewnienia nowych i atrakcyjnych miejsc pracy, dalszego rozwoju gospodarczego i postępu cywilizacyjnego: „Niemcy odnoszą sukcesy jako eksporter technologii przyjaznych dla środowiska, ponieważ udało im się uczynić procesy produkcyjne zrównoważonymi i uczynić lata dwudzieste dekadą energii odnawialnej” (s. 4). *SPD* chce, aby Unia Europejska (w tym Niemcy) stała się liderem w obszarze ochrony klimatu i zachowała swą suwerenność w zakresie cyfryzacji i wysokich technologii. Taka Europa ma opowiadać się „za sprawiedliwością społeczną, dobrobytem i prawami człowieka” oraz ma działać „zjednoczona w obronie bardziej sprawiedliwego, pokojowego i zrównoważonego świata”.

Partia Sojusz 90/Zieloni opowiada się za ekologiczną modernizacją gospodarki, chce więcej sprawiedliwości i spójności społecznej oraz popiera ideę zjednoczonej i silnej Europy. Jej zdaniem „doświadczenia pandemii pokazały, że wspólnym wysiłkiem możemy przezwyciężyć kryzysy”. Dla Zielonych kluczowe jest osiągnięcie przyjaznego klimatowi dobrobytu w Niemczech. Ich zdaniem Niemcy mają już klucz do przyszłości, ale muszą działać. „Wiemy, jak bezpiecznie wprowadzić społeczeństwo przemysłowe w epokę neutralności klimatycznej. Jak przyspieszyć wycofywanie węgla i zapewnić bezpieczeństwo dostaw, ile więcej energii elektrycznej można wytworzyć z wiatru i słońca” oraz „jak rozwijać społeczno-ekologiczną gospodarkę rynkową, która łączy zrównoważone miejsca pracy, ochronę socjalną i uczciwą konkurencję w Niemczech i Europie, jak ustalać jasne zasady globalizacji i odpowiednio opodatkować firmy technologiczne” (s. 10).

Zieloni będą dążyć do „pełnej równości płci i stworzenia różnorodnego społeczeństwa imigrantów”; są „zdeterminowani, aby demokratycznie wzmocnić Europę jako wspólnotę wartości oraz uczynić ją bardziej sprawiedliwą i bardziej zdolną

do działania w globalnej konkurencji systemowej”. Aby cele te osiągnąć, po raz pierwszy w programie Zielonych jednoznacznie wyrażono wolę objęcia władzy: „(...) walczymy o przywództwo polityczne w tym kraju, zarówno pod względem merytorycznym, jak i personalnym. Bazujemy na solidnych wartościach i jesteśmy głęboko zakorzenieni w społeczeństwie” (s. 11).

W preambule do programu *FDP* zawarto krytykę obecnego rządu za ociężałość i brak zdolności do szybkich działań: „(...) gdy inni digitalizowali administrację i służbę zdrowia, Niemcy trzymali się formularzy i papierkowej roboty”; „gdy inni wysyłali terminy szczepień przez SMS, Niemcy wysyłały je listownie” (s. 3). Według *FDP* – konieczne jest kompleksowe unowocześnienie państwa. Należy realizować politykę promującą przedsiębiorczość i innowacyjność, połączyć dobrobyt, wzrost gospodarczy i zrównoważony rozwój z odpowiedzialną polityką klimatyczną, a polityka społeczna będzie dostosowana do wyzwań przyszłości i nastawiona na aktywizację obywatela. Liberalowie tradycyjnie opowiadają się za przyspieszeniem i pogłębieniem cyfryzacji, za wspieraniem innowacji, za ograniczeniem biurokracji i rozwijaniem przedsiębiorczości. Chcą uwolnić „siły drżące w społecznej gospodarce rynkowej i najlepszej na świecie edukacji dobrobytu, wolności i możliwości awansu”, tak aby Niemcy zostali „pionierami modernizacji”. Cele te liberalowie zamierzają realizować po wejściu do rządu (najchętniej w ramach tzw. koalicji jamajskiej, czyli *CDU/CSU-Zieloni-FDP*, za którą opowiada się lider partii Christian Lindner).

Z kolei *Die Linke* zapowiada walkę o przyszłość nacechowaną „solidarnością i sprawiedliwością społeczną, pokojem i sprawiedliwością klimatyczną”. Formacja ta chce „demokratycznego państwa dobrobytu finansowanego sprawiedliwie i bezpiecznie, które chroni wszystkich przed ubóstwem i upadkiem socjalnym”, gdzie praca będzie dobrze i sprawiedliwie wynagradzana (s. 9). W takim państwie wszelkie usługi społeczne (opieka zdrowotna, edukacja, mieszkalnictwo, transport, zaopatrzenie) mają być zorganizowane publicznie i nastawione na potrzeby obywateli. Inaczej niż większość partii, *Die Linke* chce położyć podwaliny pod przyszłość, której nie wyznacza rynek i zysk – pandemia COVID-19 pokazała, że „rynek nie reguluje niczego. To my musimy regulować rynek!”. Partia zdając sobie sprawę, że w ciągu „dwóch najbliższych dekad gospodarka i społeczeństwo muszą zostać przekształcone tak, aby były neutralne dla klimatu”, domaga się zdecydowanych działań państwa w obliczu kryzysu klimatycznego, gdyż „przyszłość naszych dzieci i wnuków na tej planecie jest zagrożona”.

Alternatywa dla Niemiec jako jedyna nie umieściła w programie preambuły z najważniejszymi intencjami partii. Do programu „Niemcy. Ale normalnie” dołączona została natomiast specjalna broszura⁸ wyjaśniająca, czym ma być owa

---

⁸ *Deutschland. Aber normal. Kernpunkte des Bundestagswahlprogramms der Alternative für Deutschland*, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2021/06/Kurzwahlprogramm_DIN-lang_Webversion.pdf (dostęp: 2.08.2021).

niemiecka normalność („Normalna jest ochrona naszych granic”, „Normalne jest państwo, w którym rządzi prawo i porządek”, „Normalny jest kraj, który chroni swoje rodziny” itp.). „Normalnie” – w rozumieniu partii – stało się słowem kluczem kampanii *AfD*. Generalnie program *AfD* znacząco różni się od programów pozostałych sił parlamentarnych.

Najnowsze badania sondażowe (opublikowane między 11.08 a 16.08 przez takie ośrodki, jak Forschungsgruppe Wahlen, INSA i Forsa) wydają się wskazywać, że największe szanse na realizację ma program *CDU/CSU*, program *SPD* i najambitniejszy ze wszystkich program Sojuszu 90/Zielonych. Na *CDU/CSU* chce głosować od 23 do 26% ankietowanych, na *SPD* 19-20%, na partię Sojusz 90/Zieloni 17,5-20%, na *FDP* 11-12,5%, na *AfD* 10-11%, na *Die Linke* 6,5-7%, a na pozostałe partie (łącznie) od 7 do 9%. Należy jednak zauważyć, że w porównaniu z początkiem lipca najbardziej spadły notowania *CDU/CSU* (od ok. 3-4 p.p. do nawet 7 p.p. – w przypadku ośrodka Forsa), a najbardziej zyskała *SPD* (od 3 do 4 p.p.), która zrównała się z Zielonymi. Niewykluczone, że na spadek notowań chadecji wpływ miały dramatyczne wydarzenia związane z powodzią w zachodnich Niemczech, jak również niestosowne zachowanie kandydata *CDU/CSU* na kanclerza Armina Lascheta podczas wizyty delegacji prezydenckiej u powodzian. Do wyborów zostało jeszcze sześć tygodni i należy oczekiwać, że temperatura kampanii będzie nadal wzrastać.

W niniejszym opracowaniu autorzy przedstawili analizę programów wyborczych sześciu partii niemieckich, reprezentowanych obecnie w Bundestagu: *CDU/CSU*, *SPD*, Sojusz 90/Zieloni, *FDP*, *Die Linke*, *AfD*. Jak pokazują wyniki badań sondażowych, będą one miały swych przedstawicieli także w Bundestagu XX kadencji. Analizie poddano łącznie ok. 930 stron materiału. Całość publikacji została podzielona na dwie części, odrębne merytorycznie, a także konstrukcyjnie. Pierwsza część poświęcona została sprawom wewnętrznym w programach wyborczych, dominującym w kampanii wyborczej i rozstrzygającym o wynikach wyborów. Druga część to analiza założeń programowych odnoszących się do polityki zagranicznej, mniej może angażujących uwagę wyborców, ale często stanowiących ważny element strategii wyborczej sił politycznych.

W pierwszej części programy poszczególnych partii zostały porównane na podstawie kryterium tematycznego i zestawione w ramach czterech grup zagadnień: 1) gospodarka; 2) energetyka i ochrona klimatu; 3) sprawy społeczne, rynek pracy i podatki; 4) kultura.

W drugiej części punkty programowe dotyczące zagadnień międzynarodowych zaprezentowano według kryterium partii politycznych. Analizując programy poszczególnych partii w odniesieniu do polityki zagranicznej, uwagę skoncentrowano na następujących zagadnieniach: 1) polityka europejska, czyli podejście i zamiary wobec Unii Europejskiej; 2) stosunki z aktorami zewnętrznymi, w tym głównymi mocarstwami i partnerami; 3) polityka bezpieczeństwa i obrony; 4) odniesienia do relacji z Polską.

I. Sprawy wewnętrzne

Najważniejsze wnioski

- **Kampania** przed wyborami do Bundestagu XX kadencji zdominowana będzie przez **dwie główne obszary tematyczne**, obejmujące **sposoby uporańia się z kryzysem wywołanym przez pandemię COVID-19 i uczynienia z Niemiec państwa przyjaznego dla klimatu**. Wszystkie liczące się partie (z wyjątkiem *AfD*) w swoich programach dostrzegają konieczność przeprowadzenia daleko idących zmian. Zapowiadana na **lata 2021-2030 „dekada modernizacji”** ma prowadzić do **„neutralności klimatycznej”**. Katastrofalna powódź, która w połowie lipca nawiedziła zachodnie Niemcy, może okazać się czynnikiem wpływającym na przebieg ostatniej fazy kampanii wyborczej.
- Dążeniem partii, wyrażonym w ich programach, jest **przebudowa niemieckiej gospodarki w gospodarke zeroemisyjną, zieloną, opartą na nowoczesnych technologiach, konkurencyjną na rynkach światowych**. Duży nacisk położono na badania i innowacje (m.in. w obszarze technologii wodorowych), które **poprawią konkurencyjność gospodarki niemieckiej i pozwolą Niemcom na uzyskanie przewagi technologicznej**. Większość partii dostrzega konieczność wsparcia ze strony państwa (w szczególności dla mniejszych przedsiębiorstw i energochłonnych gałęzi gospodarki) w procesie wdrażania niskoemisyjnych technologii.
- **W większości przypadków założenia niemieckich partii politycznych dotyczące gospodarki są zbieżne**. Różnią się jedynie w szczegółach lub intensywności propozycji. Wszystkie **partie uważają technologie wodoro-we za szansę na innowacyjny skok do przodu** i uzyskanie przewagi nad konkurentami. Spośród gospodarczych propozycji programowych wyróżnia się **FDP, otwarcie krytykująca zbyt daleko idącą ingerencję państwa w gospodarkę** podczas pandemii oraz sugerująca szeroko pojętą liberali-

zacje rynku. *AfD* także proponuje wolnorynkowe rozwiązania, jednakże w programie tej partii niewiele miejsca zajmują sprawy gospodarcze.

- Wszystkie partie dostrzegają **zapóźnienia Niemiec w obszarze cyfryzacji**. **Przyspieszenie cyfryzacji (transformacja cyfrowa)** jest jednym z najważniejszych **postulatów występujących we wszystkich analizowanych programach** jako **kluczowe wyzwanie na najbliższe lata**. Chodzi o **rozwijanie infrastruktury cyfrowej** (sieć 5G, Internet szerokopasmowy itd.), ale także **wdrażanie cyfryzacji do różnych dziedzin życia**, w tym do służby zdrowia, administracji, edukacji, sektora usług itd. **Najbardziej kompleksowy program** w dziedzinie cyfryzacji, postulujący m.in. powołanie resortu ds. transformacji cyfrowej, **przedstawiła FDP**.
- **W odniesieniu do fundamentalnego zagrożenia, jakim jest ochrona klimatu**, to wszystkie partie (z wyjątkiem *AfD*) postulują przestawienie gospodarki na bezemisyjne technologie, zwiększenie pozyskiwania energii z OZE, rozwijanie technologii wodorowych (zielony wodór), przyspieszoną dekarbonizację energetyki. Najdalej idą pomysły Zielonych, następnie *Die Linke*, a na końcu *CDU/CSU*, *SPD* i *FDP*. I tak Zieloni i *Die Linke* chcą przyspieszyć odejście od węgla do 2030 r. (zamiast proponowanego przez rząd 2038 r.). **Zieloni przedstawili najbardziej ambitny i kompleksowy program klimatyczny**, który ma „bezpiecznie wprowadzić społeczeństwo przemysłowe w epokę neutralności klimatycznej” i ustanowić w Niemczech „społeczno-ekologiczną gospodarkę rynkową”.
- Wyzwania związane z łagodzeniem skutków kryzysu wywołanego pandemią i planowaną transformacją ekologiczną niemieckiej gospodarki oznaczają wysokie koszty realizacji tych ambitnych propozycji. **Partie lewicowe (Sojusz 90/Zieloni, SPD, Die Linke) gotowe są do zaakceptowania dalszego zadłużania państwa** (rezygnacji z tzw. hamulca zadłużenia) i **przeznaczenia uzyskanych środków na inwestycje**. Równocześnie **dążą do obciążenia kosztami zmian najbogatszych i najlepiej zarabiających** (podniesienie podatku dochodowego, wprowadzenie podatku od majątku), aby chronić najuboższych. Natomiast *CDU/CSU*, *FDP* (ale również *AfD*) są **przeciwnie podnoszeniu podatków i dalszemu zadłużaniu państwa**, stawiając na rozwiązywanie wolnorynkowe.

1. Gospodarka

(Piotr Andrzejewski)

Pandemia COVID-19 dokonała zmiany strukturalnej w niemieckim myśleniu o gospodarce. Zamiast starać się o zachowanie tego, co osiągnięto, w przekazie wszystkich partii można dostrzec myślenie przyszłościowe i potrzebę zmian. Zmiany te koncentrują się na stworzeniu nowoczesnej, zielonej i zeroemisyjnej gospodarki, która przez swoją nowoczesność będzie w stanie konkurować globalnie zarówno z USA, jak i wzrastającymi gospodarkami państw azjatyckich. Zielona transformacja powiedzie się tylko wtedy, gdy **technologie, inwestycje i projekty w zakresie dekarbonizacji okażą się ostatecznie żywotne ekonomicznie. Inwestycje w dekarbonizację gospodarki mają doprowadzić do większej konkurencyjności, powstania nowych i nowoczesnych miejsc pracy oraz nowych łańcuchów wartości.** Podobnie jest z neutralnością klimatyczną, która ma zostać osiągnięta w latach 2045-2050. Pogląd ten jest powszechny (z wyjątkiem *AfD*), jednak różni się w szczegółach w zależności od partii.

Zarówno CDU/CSU, Zieloni, SPD, FDP, jak i Die Linke oraz AfD wskazują na potrzebę tworzenia własnej infrastruktury cyfrowej i osiągnięcia suwerenności technologicznej. Wszystkie programy wspominają o tworzeniu szerokopasmowej infrastruktury cyfrowej w Niemczech. *Die Linke* wykorzystuje tę kwestię do zwrócenia uwagi na nierównowagę między wschodem a zachodem Niemiec. Wszystkie partie wspominają także o potrzebie uregulowania gigantów technologicznych (firm high-tech) i transparentności cyfrowej, w tym przejrzystości wykorzystywanych przez nie algorytmów. *FDP* chce, by każde ministerstwo wdrożyło dziesięć konkretnych pomysłów wykorzystania sztucznej inteligencji do 2025 r.

Szczególnie warte uwagi są propozycje europeizacji łańcuchów dostaw i powiązania ich ze standardami praw człowieka. **CDU/CSU i Zieloni podkreślają znaczenie przestrzegania nie tylko przez Niemcy, ale całą UE standardów w handlu międzynarodowym, tak aby wykluczyć nieuczciwą konkurencję, łamanie praw pracowniczych i praw człowieka.** Powszechne jest także apelowanie o wprowadzenie zielonych standardów w handlu międzynarodowym. Partie w większości opowiadają się za utrzymaniem i wspieraniem multilateralnego porządku światowego. *FDP* wyróżnia się, widząc Niemcy jako lidera w umowach handlowych, umowach inwestycyjnych, tworzeniu uczciwych warunków inwestycyjnych na za-

sadach wolnego handlu. Aby nadać polityce handlowej większą wagę w następnym rządzie federalnym, *FDP* chce powołać ministra ds. handlu zagranicznego. Partia ta proponuje, by Niemcy wносиły aktywny wkład dyplomatyczny w poszerzanie relacji i sieci między firmami technologicznymi a start-upami oraz założycielami i deweloperami w Niemczech oraz w ośrodkach takich, jak Dolina Krzemowa, Tajwan, Tel Awiw, Singapur, Shenzhen i Daejeon. Z kolei ***CDU/CSU* proponuje, by zaostrzyć przestrzeganie standardów w handlu międzynarodowym i wpleść je w funkcjonowanie Unii Europejskiej. Pomysł ten jest wymierzony przede wszystkim w Chiny.**

Niemieckie partie zgadzają się także co do potrzeby inwestycji w kluczowe sektory gospodarki, zwłaszcza w technologię wodorową, która ma stanowić niemiecką „ucieczkę do przodu” oraz szansę na osiągnięcie z wyprzedzeniem technologicznej przewagi nad konkurentami z innych państw. Partie różnią się jednak w szczegółach, np. *CDU/CSU* za przyszłościowe uznaje dziedziny takie, jak sztuczna inteligencja, technologia kwantowa, półprzewodniki, wodór czy blockchain. Zieloni chcą dokonać transformacji przemysłu energochłonnego. Produkcja stali, cementu i przemysł chemiczny odpowiadają za 15% niemieckich emisji CO₂. Jednocześnie gałęzie te oferują setki tysięcy dobrych miejsc pracy i są podstawą niemieckiego dobrobytu. *SPD* za kluczowe uznaje modernizację i upowszechnienie transportu publicznego (np. poprzez tanie bilety roczne i darmowe bilety regionalne).

Partia Zielonych najdalej idzie w swoich propozycjach zielonej transformacji. Zieloni postulują całkowitą rezygnację z dotowania jakichkolwiek szkodliwych gałęzi gospodarki i przekierowanie inwestycji na zielone technologie. Proponują także stworzenie w Niemczech gospodarki o obiegu zamkniętym. Z kolei *Die Linke* sugeruje upowszechnienie własności spółdzielczej w niemieckich przedsiębiorstwach.

Różnice między partiami można dostrzec w podejściu do sposobu inwestowania. **Zieloni, *SPD* i *Die Linke* optują za większym wykorzystaniem inwestycji państwowych.** *SPD* proponuje dodatkowe 50 mld euro rocznie na inwestycje (głównie ze środków państwowych i unijnego funduszu odbudowy). *FDP* wyróżnia się w tym względzie, proponując, by na inwestycje przeznaczyć co najmniej 25% środków, mają one jednak pochodzić przede wszystkim z sektora prywatnego. **Warta podkreślenia jest propozycja *FDP* dotycząca liberalizacji przepisów o pracownikach delegowanych.**

AfD również opowiada się za liberalizacją rynku oraz wspieraniem przedsiębiorców. Partia jednak **program gospodarczy potraktowała po macoszemu, całkowicie pomijając kwestie polityki przemysłowej.**

Niemieckie partie proponują różne rozwiązania kwestii mieszkalnictwa. **Zieloni i *SPD* opowiadają się za dalszymi interwencjami państwa na rynku mieszkań**

na wynajem. Dodatkowo *SPD* chce wprowadzić „czasowe moratorium czynszowe” w konkretnych (zagęszczonych) dzielnicach mieszkaniowych. *FDP* postuluje **zniesienie hamulca czynszowego** i zapobieżenie stworzeniu federalnego hamulca czynszowego. Stosunek *CDU/CSU* do tej kwestii pozostaje niejasny. Z jednej strony program nie wspomina o hamulcu czynszowym, z drugiej – proponuje budowę 1,5 mln nowych mieszkań do 2025 r.

Kolejną różnicą jest podejście do polityki „czarnego zera”, czyli hamulca zadłużenia. *CDU* uważa, że hamulec spełnił swoją rolę podczas kryzysu pandemicznego i nie należy go zmieniać. Zieloni, *SPD* i *Die Linke* chcieliby jego reformy i poluzowania, by zwiększyć możliwości inwestycyjne państwa.

W kwestii wspierania badań i rozwoju (R&D) jedynie CDU/CSU i Zieloni dążą do zwiększenia wydatków Niemiec do 3,5% PKB do 2025 r. Podobne stanowisko zajmuje *SPD*, jednak nie wskazuje daty dojścia do tego pułapu. *FDP* nie określa żadnego celu, wspomina jedynie, aby warte miliardy dolarów „strategie” były bardziej konkretne. Aby stymulować badania w gospodarce, *CDU/CSU* proponuje podwojenie dodatku badawczego dla firm. Z kolei Zieloni chcą, aby ten instrument był bardziej skoncentrowany na małych i średnich przedsiębiorstwach i start-upach. Partia ta proponuje także, by cichy udział państwa stał się nowym standardem w przypadku start-upów, co zapewniłoby stabilność finansową dla rodzących się pomysłów. *FDP* chciałaby przede wszystkim przyspieszyć transfer wyników badań z nauki do biznesu.

2. Energetyka i ochrona klimatu

(Witold Ostant)

Zagadnienia związane z elektroenergetyką i ochroną klimatu zajmują ważne miejsce w programach głównych partii politycznych. Dużo uwagi poświęcono polityce tzw. zwrotu energetycznego, realizowanego przez rząd federalny od 2011 r. **Wszystkie partie (z wyjątkiem AfD) aprobują potrzebę nadchodzących zmian w gospodarce niemieckiej, które mają doprowadzić w najbliższych dekadach do całkowitej dekarbonizacji, a następnie do rezygnacji z wszelkich innych paliw opartych na węglowodorach w całym bilansie energetycznym RFN.**

Pojawiające się w dokumentach programowych postulaty w omawianym obszarze można uszeregować według zagadnień problemowych, takich jak: 1) propozycje dotyczące polityki klimatycznej i dynamiki wdrażania jej zasadniczych celów; 2) stosunek do polityki klimatyczno-energetycznej UE i procesu kształtowania się polityki globalnej w dziedzinie klimatu; 3) elektromobilność; 4) rozwią-

zania fiskalne związane ze sferą energetyczną; 5) dynamika rozwoju branży OZE; 6) podejście do roli gazu ziemnego i wodoru w procesie transformacji energetycznej; 7) preferowane mechanizmy wsparcia finansowego transformacji; 8) podejście do kwestii rolnictwa i żywności; 9) rozwiązania w dziedzinie sektora budowlanego.

Propozycje dotyczące polityki klimatycznej i dynamiki jej wdrażania są w wielu przypadkach „licytacją” przedwyborczą. Najdalej idą propozycje **Sojuszu 90/ Zielonych, którzy postulują m.in. utrzymanie przewidywalnych zmian klimatu na poziomie 1,5° C, ograniczenie emisji GHG gazów cieplarnianych o 70% do 2030 r.** w stosunku do 1990 r., wdrożenie procesów dotyczących ochrony klimatu do wszystkich sektorów gospodarki, wpisanie do Ustawy Zasadniczej RFN postanowień klimatycznych zgodnie z założeniami paryskiego porozumienia klimatycznego, rezygnację z węgla do 2030 r. oraz powołanie do życia regionalnych funduszy wspierających transformację energetyczną. Radykalne propozycje Zielonych i ich znacząca popularność znalazły oddźwięk w programach innych partii.

CDU/CSU zaostrzyła swój program w sferze ochrony klimatu i energetyki w porównaniu z poprzednimi wyborami do Bundestagu, proponując: utrzymanie przewidywalnych zmian klimatu na poziomie 1,5° C, **osiągnięcie przez RFN neutralności klimatycznej do 2045 r.**, ograniczenie emisji GHG gazów cieplarnianych o 65% do 2030 r. (w stosunku do 1990 r.), a o 88% do 2040 r., utrzymanie węglowego kompromisu i odejście od węgla w bilansie energetycznym RFN do 2038 r., budowę z partnerami europejskimi instalacji CCS i infrastruktury potrzebnej do przesyłu CO₂.

Dość radykalne postulaty przedstawiła partia **Die Linke**, zakładając: **osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2035 r.**, redukcję o 70% emisji gazów cieplarnianych do 2030 r., rezygnację z używania węgla w elektroenergetyce do 2030 r., wprowadzenie prawodawstwa międzynarodowego na poziomie globalnym ds. ochrony klimatu, osłony socjalne zapisane w prawie dla inwestycji przyjaznych klimatowi.

W podobnym tonie tezy swe przedstawiła **SPD**, w której programie pojawiły się następujące postulaty: **osiągnięcie neutralności klimatycznej RFN do 2045 r. lub szybciej** oraz ograniczenie emisji GHG gazów cieplarnianych o 65% do 2030 r. (w stosunku do 1990 r.), a o 88% do 2040 r., jeśli będzie w tej sprawie porozumienie polityczne w dziedzinie celów i założeń polityki klimatycznej.

Nieco bardziej powściągliwa okazała się **FDP**, której program wyborczy zakłada: utrzymanie założeń szczytu klimatycznego z Paryża na poziomie minimum 2° C, a jeśli to możliwe na poziomie 1,5° C, **uzyskanie klimatycznej neutralności RFN do 2050 r.**, podniesienie do 2030 r. limitu emisji do 55% oraz digitalizację instalacji odpowiadających za sieć elektryczną.

Całkowicie odmienne stanowisko w sprawie elektroenergetyki i ochrony klimatu zajęła AfD, ponieważ jej program wyborczy zakłada: sprzeciw wobec

realizacji założeń niemieckiego planu działania na rzecz klimatu 2050, negację antropogenicznego wpływu na klimat poprzez antropresję (zdaniem AfD efekt cieplarniany to naturalne zjawisko i należy się do niego przystosować), zgodę na użycie węgla brunatnego do produkcji energii oraz utrzymanie i rozbudowę sektora jądrowego w RFN.

Można zaobserwować podobną gradację postulatów niemieckich partii w podejściu do polityki klimatyczno-energetycznej UE i procesu kształtowania się polityki globalnej w dziedzinie klimatu. Najbardziej ortodoksyjny okazał się program partii **Sojusz 90/Zieloni**, która chce, by nowe władze niemieckie skupiły się na realizacji następujących celów: uzyskanie przez państwa UE naturalności klimatycznej do 2050 r., przeprowadzenie poważnej reformy EU ETS ograniczającej wolumen dostępnych emisji, ulokowanie przez RFN do 2025 r. ok. 8 mld euro w międzynarodowych inicjatywach dotyczących ochrony klimatu, dokonanie zmiany w CAP UE (zgodnie z założeniami Zielonego Ładu UE) oraz stworzenie globalnego funduszu na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym.

Program **CDU/CSU** zawiera charakterystyczne dla tych ugrupowań postulaty, jak: **ustanowienie w UE handlu emisjami dla transportu i ciepłownictwa, jeśli będzie to tylko możliwe; popieranie unijnych planów w kwestii wprowadzania tzw. mechanizmu naliczania podatku od śladu węglowego (CBAM) dla podmiotów z UE i spoza UE (jeśli to tylko możliwe, ograniczenie poziomu dopuszczalnych emisji dla poszczególnych państw narodowych); uruchomienie umowy dotyczącej emisji dwutlenku węgla (CCFD) – jest to jeden z elementów pakietu politycznego opracowanego przez Platformę Materiałów Przyjaznych dla Klimatu (CFMP) w celu pomocy w dekarbonizacji europejskiego przemysłu przy jednoczesnym zachowaniu jego konkurencyjności (ok. 70 euro za tonę emisji z procesów produkcji) oraz udzielenie pomocy państwom rozwijającym się w dziedzinie dostosowania ich gospodarek do celów klimatycznych.**

Równie radykalne są plany **Die Linke**, która opowiada się za: **neutralnością klimatyczną UE do 2035 r., unijnym „wyjściem” z węgla do 2030 r.,** reformą ETS w myśl zasad wprowadzonych przez paryskie porozumienie klimatyczne, pozostawieniem bez opłat ETS dla transportu i ciepłownictwa, ale również globalną rezygnacją z energetyki jądrowej.

W nieco łagodniejszym tonie swoje zapowiedzi przedwyborcze formułuje **SPD**, której program zakłada **uzyskanie neutralności klimatycznej przez UE do 2050 r.;** socjaldemokraci nie wyrażają też zgody na porozumienie UE-MERCOSUR bez uwzględnienia standardów środowiskowych oraz wprowadzenia na granicy UE węgłowego podatku.

Na uwagę zasługuje bardziej „kontraktowe” podejście przedstawicieli **FDP**, którzy opowiadają się za: **neutralnością klimatyczną UE do 2050 r.,** ujednoli-

cenieniem w wymiarze globalnym podatku od emisji CO₂, stworzeniem narzędzia finansowego (funduszu udzielającego kredytów) przez władze RFN do wspierania transformacji w innych państwach oraz ustanowieniem w UE gospodarki opartej na zasadach ekonomii „cyklu zamkniętego”. Ponadto popierają kształtowanie działań politycznych w sprawie emisji na podstawie raportów Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu ONZ (IPCC) oraz realizację 13. celu Zrównoważonego Rozwoju Agendy ONZ 2030. W ten sposób można bezpiecznie osiągnąć ochronę klimatu, wykorzystując badania naukowe i osiągnięcia technologiczne, w których mają przodować Niemcy i UE, a docelowym elementem tych działań musi być ustalenie jednolitej rynkowej ceny emisji CO₂. UE powinna dołożyć wszelkich starań na drodze do globalnego handlu certyfikatami CO₂, zgodnego z zasadami WTO i w porozumieniu z EU ETS.

Natomiast zupełnie inne stanowisko przedstawia **AfD, która postuluje odejście przez RFN od porozumienia z Paryża i bojkot Europejskiego Zielonego Ładu.**

W kwestii elektromobilności zdecydowane stanowisko zajmują liderzy Sojuszu 90/Zielonych, którzy opowiadają się za: brakiem możliwości rejestracji nowych samochodów spalinowych po 2030 r., podniesieniem cen za emisję dla transportu i ogrzewania na poziom 60 euro za tonę do 2023 r. Domagają się przy tym zdecydowanych inwestycji w kolej, podwojenia użytkowników publicznego transportu do 2030 r., ograniczenia limitów prędkości na autostradach do 130 km/h oraz zastąpienia krajowego ruchu lotniczego alternatywnymi połączeniami kolejowymi (szybka kolej) do 2030 r.

Mniej radykalnie wybrzmiewa głos CDU/CSU, która proponuje: wprowadzanie do masowego użytku samochodów napędzanych przez tzw. alternatywne źródła energii (również poruszających się dzięki paliwom syntetycznym), objęcie diesli zakazem poruszania się na autostradach (ale jest przeciwna wprowadzeniu limitu prędkości na autostradach), rozbudowę kolei dużych prędkości, nie jest natomiast zwolennikiem dodatkowego opodatkowania lotów, ale podkreśla potrzebę użycia paliw alternatywnych w lotnictwie.

Propozycje Die Linke są w tej materii niemal równie radykalne co postulaty Zielonych, ponieważ zakładają: bezpłatny transport publiczny w długiej perspektywie, zakaz rejestracji samochodów spalinowych do 2030 r., wyłączenie ruchu samochodów w centrach miast, stworzenie dodatkowych 200 000 miejsc pracy w transporcie publicznym, wprowadzenie limitu prędkości do 120 km/h na autostradach (ograniczenia dotyczące budowy nowych odcinków), przywrócenie do łask kolei (uruchomienie siatki nocnych pociągów) oraz zastąpienie pociągami samolotów na trasach do 500 km (ok. 5 h jazdy).

SPD w swoim programie opowiedziała się za: uatrakcyjnieniem kolei na trasach europejskich, wprowadzeniem limitu prędkości do 130 km/h na au-

tostradach, wprowadzeniem do 2030 r. 15 mln samochodów elektrycznych, możliwością rejestracji w transporcie publicznym tylko neutralnych klimatycznie pojazdów do 2030 r. (autobusów, trolejbusów itp.), stworzeniem nowych centrów (GER) na rzecz produkcji baterii i ich recyklingu.

W przypadku FDP postulaty związane z elektromobilnością zogniskowane są wokół takich zagadnień, jak: rozciągnięcie opłat za emisje na sektor transportu w ramach EU ETS, sprzeciw dla podatku od podróży lotniczych, dopuszczenie do użytku różnych paliw syntetycznych, sprzeciw wobec ograniczeń, np. prędkości na autostradach, wspieranie inteligentnych rozwiązań w transporcie oraz prywatyzacja przewozów kolejowych.

Podobne propozycje zakładające liberalizację założeń w ramach alternatywnych rozwiązań związanych mobilnością przewiduje AfD, która występuje przeciw: wprowadzeniu dodatkowego podatku od lotów, realizacji ograniczeń emisji CO₂ wynikających z celów klimatycznych UE oraz specjalnym preferencjom dla pojazdów elektrycznych. Dodatkowo podkreśla potrzebę równego traktowania różnego rodzaju paliw syntetycznych dla pojazdów ekologicznych (wyrównania ich szans w konkurencji z pojazdami elektrycznymi).

Kolejna dziedzina obejmuje podatki w sferze energetyki, a postulaty partii dotyczą obniżek lub rezygnacji z wprowadzania nowych taryf podatkowych obciążających niemieckie społeczeństwo. **Zieloni podkreślają, że ważne jest obniżenie opłat związanych z promowaniem i wprowadzaniem OZE (EEG),** odciążenie obywateli w zakresie danin dotyczących EEG, wprowadzanie minimalnych cen za emisję CO₂ dla przemysłu w wymiarze państwowym, jeśli reformy UE zostaną zahamowane w tej dziedzinie, wprowadzanie nowego rynku dla zielonej energii w ramach transportu.

Podobnych obniżek opłat związanych z EEG dla społeczeństwa domagają się CDU/CSU oraz – co warto podkreślić – włączenia narodowych cen za emisję w poczet rozważań unijnych, lepszego połączenia relacji wysokości cen za emisję CO₂ z podatkami oraz lepszego skojarzenia wysokości opłat za emisję (wprowadzania ulg za emisję w odniesieniu do obywateli).

Analogiczne rozwiązania mające odciążyć społeczeństwo niemieckie w przedmiocie kosztów wdrożeń opłat i podatków związanych z OZE proponują również SPD i Die Linke. Oba ugrupowania opowiadają się za przeniesieniem kosztów EEG na poziom budżetu federalnego lub na barki krajów związkowych z myślą o ulgach dla ludności. **Die Linke** jest przeciwna rynkowi handlu opłatami za emisję jako jednemu z kluczowych instrumentów polityki klimatycznej.

W swej retoryce najdalej idą takie ugrupowania, jak **FDP** i **AfD**. **Pierwsze z nich domaga się redukcji podatków unijnych związanych z energią do minimum oraz rezygnacji z podatków na rzecz energii w jej cenach, z kolei AfD żąda całkowitej likwidacji podatków związanych z emisjami CO₂.**

W sferze dotyczącej wsparcia dla rozwoju OZE Zieloni postulują podjęcie następujących działań: budowę minimum 1 miliona instalacji fotowoltaicznych na dachach w ciągu 4 lat, przeznaczenie ok. 2% powierzchni RFN pod instalacje związane z produkcją energii ze źródeł odnawialnych, budowę 5-6 GW mocy w off-shore rocznie, aby do 2035 r. uzyskać ok. 35 GW mocy w ramach off-shore, udzielenie specjalnego wsparcia dla społecznych inicjatyw energetycznych.

CDU/CSU opowiada się za zwiększeniem tempa rozwoju i wdrażania OZE na różnych płaszczyznach od strategii do wspierania technologii, pakietu solarnego dla paneli PV, wsparcia dla już przestarzałych farm wiatrowych w przeprowadzaniu zmian technologicznych, transgranicznej strategii UE w celu wspierania branży off-shore.

Die Linke postuluje: ustanowienie celu, że 85% energii będzie pochodziło z OZE do 2030 r., a 100% do 2035 r., wsparcie dla rozwoju OZE w ramach inicjatyw obywatelskich, ochronę inicjatyw obywatelskich przed zdominowaniem ich przez wielkie przedsiębiorstwa.

SPD proponuje: pozyskiwanie 100% energii z OZE do 2040 r., budowę paneli PV, gdzie to tylko możliwe, szczególnie na powierzchniach dachów budynków użyteczności publicznej i innych obiektów, bez względu na ich własność, przyjęcie paktu dla przyszłości w dziedzinie OZE w porozumieniu ze społecznościami i władzami lokalnymi. Podkreślić należy, że **głównego gwaranta powodzenia powyższych rozwiązań upatrują w polityce państwa**, związanej z różnego rodzaju subsydiami i zachętami.

Zgoda **inne podejście ma FDP, które akcentuje m.in. rolę biznesowych rozwiązań w zakresie gry rynkowej** bez wsparcia polityki podatkowej w wymiarze choćby opłat związanych z EEG oraz wprowadzania regularnych tzw. stress testów w celu poprawy bezpieczeństwa energetycznego.

Zdecydowanym wrogiem wspierania rozwoju OZE (w ramach gry rynkowej lub poza nią) jest AfD, które opowiada się za: rezygnacją z podatków w ramach opłat dotyczących EEG, wspieraniem wymiany technologicznej mało efektywnych starszych instalacji OZE, uzyskaniem zgody ludności lokalnej na budowę turbin wiatrowych (odległość od domostw to min. 2,5 km) oraz zablokowaniem budowy nowych instalacji PV.

W podejściu do roli gazu ziemnego i wodoru w procesie transformacji energetycznej można zauważyć, że Zieloni są zainteresowani: budową infrastruktury gazowej zdolnej do przesyłu wodoru, zaniechaniem realizacji – ich zdaniem – szkodliwego projektu Nord Stream 2, poparciem dla kompleksowego programu rozwoju technologii wodorowych, produkcją wodoru ze źródeł OZE i wprowadzaniem go jako podstawowego paliwa dla jak największej liczby gałęzi przemysłu, utrzymaniem kontraktów węglowodorowych tylko w tych obszarach, gdzie są niezbędne dla utrzymania odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ener-

getycznego, stworzeniem specjalnego kontyngentu dla surowców neutralnych wobec CO₂.

CDU/CUS przyjęła w tym obszarze bardziej wyczekującą pozycję i domaga się: uruchomienia umowy dotyczącej emisji dwutlenku węgla (CCFD) w ramach pakietu politycznego opracowanego przez Platformę Materiałów Przyjaznych dla Klimatu (CFMP), akceptacji w okresie przejściowym dla używania tzw. błękitnego wodoru, rozwijana potencjału produkcyjnego dla wodoru w RFN w celu ograniczenia jego importu (stworzenia specjalnych pakietów w tym celu dla nauki i przemysłu).

Die Linke wyraża poparcie dla frackingu i technologii CCS oraz postuluje uzyskanie przez przemysł neutralności klimatycznej do 2035 r., stworzenie funduszu dla przesyłu gazu w wysokości 20 mld rocznie dla wspierania transformacji energetycznej w wielu jego sektorach, użycie jedynie tzw. zielonego wodoru, używanie innych nośników energii w przypadku gdy niemożliwe jest na tym etapie rozwoju technologii wodorowej jej zastosowanie, import wodoru z tych państw, które produkują go z tzw. zielonych technologii i mają nadwyżki wodoru pozwalające na jego eksport.

SPD przekonuje, że zbuduje rynek wodoru w RFN do 2030 r., wprowadzi neutralny klimatycznie wodór do pozyskiwania energii w procesach technologicznych w takich gałęziach, jak: przemysł samochodowy, przemysł stoczniowy i lotnictwo oraz stworzy takie warunki dla przemysłu, aby był on kosztowo konkurencyjny w wymiarze międzynarodowym.

FDP podkreśla, iż zwiększy produkcję wodoru dla przemysłu, produkcji samochodów, lotnictwa, statków i ciepłownictwa, dopuszcza użycie wodoru nie tylko tzw. zielonego, ale również niebieskiego, turkusowego, szarego i czarnego (pochodzącego z technologii węglowych), chce też ustanowić Europejską Unię Wodorową, a w odniesieniu **do Nord Stream 2 zamierza wprowadzić memorandum uzależnione od decyzji całej UE.**

AfD nie przewiduje wspierania technologii wodorowych, natomiast preferuje wykorzystywanie gazu ziemnego oraz opowiada się za uruchomieniem gazociągu Nord Stream 2.

W odniesieniu do **preferowanych mechanizmów wsparcia finansowego transformacji na uwagę zasługują stanowiska czterech partii: Sojuszu 90/Zielonych, CDU/CSU, SPD i Die Linke. Zieloni zakładają: definitywne zakończenie publicznych inwestycji w zakresie paliw kopalnych, całkowitą transparentność inwestycyjną w dziedzinie transformacji, utworzenie na poziomie unijnym specjalnych mechanizmów finansowych wspierających transformację energetyczną, rozłożenie obciążeń wynikających z transformacji również na prywatny sektor finansowy, korporacje i kapitał inwestycyjny (fundusze), utworzenie specjalnych grantów dla inicjatyw społecznych w obszarze transformacji energetycznej.**

Według *CDU/CSU* Niemcy mają stać się centrum technologicznego i finansowego wsparcia dla transformacji energetycznej, mają wspomagać w transformacji rozwijające się państwa trzecie.

Dla *SPD* ważne pozostaje stworzenie specjalnego funduszu wspierającego małe i średnie przedsiębiorstwa w kwestii transformacji energetycznej, przeznaczenie większej ilości publicznych środków na inicjatywy proekologiczne (wprowadzanie nowych certyfikatów i norm), wstrzymanie funduszy na wszelkie inwestycje niekorzystnie wpływające na środowisko.

Die Linke podkreśliła wagę kampanii na rzecz społecznych inwestycji proekologicznych, konieczność wsparcia publicznego dla różnych form transformacji energetycznej oraz odciążenia publicznych pieniędzy na wsparcie pozyskiwania paliw kopalnych i energii jądrowej; natomiast ECB powinien uruchomić długotrwałe programy wspierające wysiłki na rzecz uzyskania neutralności klimatycznej gospodarki europejskiej do 2035 r.

Obszar rolnictwa i produkcji żywności w obliczu ochrony klimatu stanowi poważne wyzwanie. Zieloni przewidują wspieranie tylko gospodarstw tzw. ekologicznych, z kolei *CDU/CSU* zamierza oprócz gospodarstw ekologicznych wspierać również produkcję leśną, wyznaczać standardy dotyczące produkcji rolnej, a w wymiarze międzynarodowym wspierać te procesy produkcji rolnej, które nie są zbyt szkodliwe dla środowiska naturalnego.

SPD zakłada wspieranie proekologicznej produkcji rolnej, również za pomocą wspólnotowej polityki rolnej (CAP) oraz promowanie i wspieranie proekologicznych postaw w rolnictwie niezależnie od skali produkcji. *Die Linke* podkreśla znaczenie pomocy państwa dla ekspansji produkcji proekologicznej i budowy gospodarstw proekologicznych z wykorzystaniem środków UE. *FDP* przewiduje: ponowne procesy zalesiania, ochronę lasów, reformę polityki rolnej UE oraz szybkie przywrócenie do sprzedaży w UE mięsa genetycznie modyfikowanego.

Natomiast *AfD* opowiada się za likwidacją wspólnotowej polityki rolnej UE i powrotem polityki rolnej pod wyłączną kontrolę państw narodowych.

W ramach proponowanych rozwiązań w dziedzinie sektora budowlanego *CDU/CSU* wskazuje na potrzebę wspierania technologii budownictwa opartego na tzw. ekonomii zamkniętej, budownictwa proekologicznego, wykorzystującego drewno i materiały poddające się recyklingowi, wspierania dążeń do podnoszenia efektywności energetycznej wznoszonych budynków i jej poprawy w przypadku już istniejących.

Zieloni opowiadają się za najwyższymi standardami dotyczącymi nowych budynków, uruchomieniem programu inwestycyjnego zakładającego instalację 2 mln pomp ciepła do 2025 r. w istniejących budynkach oraz wdrażaniem projektów promujących proekologiczne rozwiązania systemowe w budownictwie.

SPD zakłada montaż do 2030 r. instalacji zwiększających efektywność energetyczną w 5 mln domów, wsparcie dla wymiany systemów ogrzewania w budownictwie, położenie nacisku w sektorze zamówień publicznych na stosowanie proekologicznych materiałów do 2030 r., a od 2030 r. zamawianie wyłącznie tego typu materiałów. **Die Linke** proponuje szeroko zakrojone działania w celu modernizacji energetycznej szczególnie starszego budownictwa do 2035 r.

W opozycji do wyżej wymienionych postulatów w dziedzinie budownictwa pozostaje **AfD**, ponieważ jej rozwiązania programowe zakładają **odrzućcie nowej GEG (obowiązującej od 1 listopada 2020 r. ustawy o efektywności energetycznej budynków) oraz redukcję standardów i przepisów dotyczących dzisiejszych norm związanych z efektywnością energetyczną w dziedzinie budownictwa.**

3. Sprawy społeczne, rynek pracy, podatki

(Piotr Kubiak)

Problem walki z negatywnymi skutkami pandemii COVID-19 i zapowiedź przeprowadzenia gruntownej modernizacji niemieckiej gospodarki, która musi być dostosowana do wysoko postawionych celów klimatycznych, wiąże się z ogromnymi kosztami, także społecznymi. W programach najważniejszych partii politycznych dało się zauważyć **dwie podejścia wobec sposobu obciążenia kosztami poszczególnych grup społecznych i roli państwa. Pierwsze podejście**, reprezentowane przez partie lewicowe **SPD, Sojusz 90/Zieloni, Die Linke**, **zmierza w kierunku obciążenia kosztami transformacji przede wszystkim najbogatszych. Drugie**, za którym opowiadają się **CDU/CSU, FDP**, ale także – choć w nieco inny sposób – **AfD, ma charakter bardziej rynkowy, nastawiony na inicjatywę i kreatywność poszczególnych aktorów przemian.**

Podatki. Reprezentująca pierwsze podejście **SPD** nie nalega (zwłaszcza po pandemii) na kontynuowanie kursu oszczędnościowego i stosowania polityki „czarnego zera” (unikanie dalszego zadłużenia państwa), lecz zamierza zaciągać pożyczki na sfinansowanie inwestycji w cztery przyszłościowe dziedziny, takie jak ochrona klimatu, mobilność, cyfryzacja i zdrowie. Socjaldemokraci zamierzają obciążyć kosztami modernizacji najbogatsze „5% społeczeństwa”. Planują podniesienie podatku dochodowego o 3 p.p. (do 45%) dla osób zarabiających powyżej 250 tys. euro rocznie na osobę (500 tys. na małżeństwo), chcą wprowadzenia podatku od transakcji bankowych, jak również sprawiedliwego opodatkowania wielkich koncernów cyfrowych, jak Google, Apple, Facebook czy Amazon.

Dalej idą Zieloni, którzy postulują podniesienie podatku dochodowego w dwóch etapach: dla osób o dochodach powyżej 100 tys. euro (200 tys. dla małżeństwa) ma być on podniesiony o 3 p.p. (do 45%), a o 6 p.p. (do 48%) dla podatników zarabiających 250 tys. euro na osobę (500 tys. na małżeństwo). Zieloni zapowiadają również wprowadzenie podatku od majątku (powyżej 2 mln euro na osobę). Jeszcze bardziej zdecydowana jest *Die Linke*, która w swym programie domaga się sprawiedliwego obciążenia podatkowego obywateli, co oznacza, że to „multimilionerzy” powinni ponosić koszty kryzysu pandemicznego i klimatycznego. Dlatego proponuje z jednej strony zwiększenie kwoty wolnej od podatku (do 14 tys. euro), aby ulżyć najuboższym, a z drugiej – podniesienie podatku dochodowego dla najlepiej zarabiających do poziomu 60% dla osób o dochodach powyżej 260 tys. euro na osobę oraz do 75% dla zarabiających powyżej 1 mln euro na osobę. Proponuje również wprowadzenie podatku majątkowego dla najbogatszych: 1% od majątku powyżej 1 mln euro, 5% od majątku powyżej 50 mln euro.

Podobnie jak pozostałe partie, także *Die Linke* **chce opodatkować międzynarodowe koncerny cyfrowe. Z kolei partie chadeckie są przeciwnie zarówno zwiększaniu obciążeń podatkowych dla obywateli, jak i dalszemu zadłużaniu państwa.** Nie przewidują wielu ulg podatkowych, ale docelowo chcą odciążyć najuboższych. *CDU/CSU* są przeciwko wprowadzeniu podatku od majątku. Również *FDP* jest przeciwna podnoszeniu dotychczasowych i wprowadzaniu nowych podatków, proponując szereg ulg podatkowych (w celu ożywienia gospodarki *FDP* domaga się ograniczenia podatku od osób prawnych do poziomu 25%). Chce też, aby 25% PKB było inwestowane w Niemczech. Swą politykę podatkową liberałowie zamierzają realizować zgodnie z zasadą „odciążyć, uwolnić, zainwestować”. Tymczasem *AfD* – która w kwestii podatków podąża w zbliżonym do partii chadeckich i *FDP* kierunku – chce w dalszej perspektywie obniżyć obciążenia podatkowe obywateli, postulując ich uproszczenie. *AfD* chce skoncentrować się na podatku dochodowym oraz na pośrednim podatku od sprzedaży towarów i usług (*Mehrwertsteuer*), a pozostałe chciałaby uprościć, zmniejszyć lub zlikwidować. Również *AfD* domaga się opodatkowania koncernów cyfrowych.

Rynek pracy. Także w odniesieniu do rynku pracy da się zauważyć pewne podobieństwa w programach partii lewicowych. ***SPD, Sojusz 90/Zieloni i Die Linke* proponują podniesienie ustawowej płacy minimalnej** z obecnych 9,50 euro za godzinę do 12 euro (*Die Linke* do 13 euro). Tymczasem *FDP, AfD* i *CDU/CSU* akceptują utrzymanie ustawowej płacy minimalnej (*CDU/CSU* w programie postuluje stopniowe jej zwiększanie), ale koncentrują się na uelastycznieniu czasu pracy, na rozwijaniu pracy zdalnej, udogodnieniach dla pracy tymczasowej lub dorywczej (*Minijobs*) bądź też podkreślają swój sprzeciw – jak *AfD* – wo-

bec dumpingu płacowego (niższe stawki) przy pracy tymczasowej. Część partii domaga się odejścia od idei reform Gerharda Schrödera zapisanych w programie Agenda 2010, a w szczególności zniesienia świadczeń dla bezrobotnych w ramach modelu Hartz IV. **SPD chce zastąpić świadczenia Hartz IV tzw. zasiłkiem obywatelskim (Bürgergeld), Die Linke gwarantowanym dochodem minimalnym w wysokości 1200 euro miesięcznie, Zieloni chcieliby najpierw podnieść świadczenie Hartz IV o 50 euro, a docelowo zastąpić je systemem gwarancji zabezpieczenia socjalnego (Garantiesicherung), z kolei AfD jako alternatywę dla Hartz IV proponuje wprowadzić „aktywujące zabezpieczenie podstawowe” (aktievierende Grundsicherung).**

Sprawy społeczne. Żadna z partii nie proponuje podniesienia wieku emerytalnego, choć partie chadeckie chcą zachęcić pracowników do wydłużenia okresu pracy. **SPD** postuluje utrzymanie poziomu świadczeń emerytalnych na zapowiadzianym wcześniej poziomie 48% płacy podstawowej (zgadzają się z tym chadecy), a **Die Linke** chce ją ustawowo przywrócić do poziomu 53%, a jednocześnie zamierza wprowadzić solidarną emeryturę minimalną w wysokości 1200 euro miesięcznie. Ciekawym **pomysłem chadeków jest propozycja tzw. emerytury pokoleniowej (Generationenrente).** Zakłada ona, że państwo powinno dopłacać po 100 euro od momentu urodzenia dziecka do uzyskania przez nie 18. roku życia do tzw. pokoleniowego funduszu emerytalnego. **FDP** opowiada się za to za uelastycznieniem świadczeń emerytalnych w zależności od stażu pracy, wieku i różnych form płacenia składek, aby osoby opłacające prywatnie składki mogły liczyć na wyższe świadczenia emerytalne.

Wszystkie partie podkreślają znaczenie rodziny dla przyszłości Niemiec, dlatego proponują w swoich programach wiele udogodnień dla rodzin wychowujących dzieci. I tak partie chadeckie, które realizują politykę wsparcia rodzin z dziećmi, odwołały się w programie do faktu podniesienia z inicjatywy rządu federalnego zasiłku na dziecko od 1 stycznia 2021 r. **SPD proponuje wprowadzenie nowego zasiłku na dzieci uzależnionego od dochodu** (świadczenie od 250 do 500 euro miesięcznie) oraz udogodnienia dla pracujących rodziców, którzy jednocześnie wychowują dzieci (m.in. w kwestii urlopów wychowawczych i chorobowych). **Zieloni domagają się wprowadzenia podstawowego zabezpieczenia dla dzieci (Kindergrundsicherung)** stanowiącego połączenie dodatków i świadczeń socjalnych na dzieci i ich edukację oraz pragną stworzyć równe szanse dla dzieci w zróżnicowanym społeczeństwie.

AfD domaga się od państwa prowadzenia aktywnej polityki prorodzinnej poprzez m.in. różne udogodnienia dla rodziców z dziećmi (w pracy, podczas zakupu gruntów pod budowę domu), udzielanie preferencyjnych pożyczek dla młodych małżeństw, zwiększenie kwoty zasiłku na dzieci. **AfD** opowiada się za ochroną prawną dla nienarodzonych dzieci. Większość partii postuluje zrównanie

praw mężczyzn i kobiet, dotyczy to w szczególności zarobków (partie chcą, aby te różnice były zniwelowane do 2030 r.). W kwestii parytetu dla kobiet w przedsiębiorstwach *FDP* wypowiedziała się jasno przeciwko kwotom dla kobiet w przemyśle, ale jednocześnie liberałowie zaproponowali wprowadzenie obowiązku publikowania informacji o różnicach płacowych między mężczyznami a kobietami w firmach zatrudniających powyżej 500 pracowników.

Wszystkie **partie postulują zreformowanie służby zdrowia i poprawę jakości opieki medycznej** (pandemia COVID-19 ujawniła poważne problemy sektora zdrowia). Zieloni np. proponują, aby szpitale nie były finansowane tylko wg liczby pacjentów, ale też ich mandatu społecznego (chcą zmienić zasady wynagradzania personelu medycznego, żeby uniknąć niedoboru personelu medycznego na obszarach wiejskich). ***FDP* domaga się gruntownej cyfryzacji służby zdrowia (podobnie jak Zieloni)** i chce silniejszego wsparcia dla szkolnictwa medycznego, aby wyrównywać niedobory kadrowe.

Zdaniem *AfD* opieka medyczna powinna być nakierowana na potrzeby zwykłych obywateli na poziomie lokalnym, dlatego chce poprawy jakości służby zdrowia na obszarach wiejskich, m.in. poprzez lepsze wynagrodzenia dla personelu medycznego pracującego na wsi i w małych miasteczkach. *AfD* w swym programie skrytykowała za to działania państwa w walce z pandemią. Krytyka dotyczyła m.in. nakazu noszenia maseczek i stosowania aplikacji śledzących łańcuchy zakażeń (i tym samym obywateli) oraz zalecenia poddania się szczepieniom.

Sojusz 90/Zieloni, SPD, Die Linke, FDP jednoznacznie opowiadają się za szerokimi prawami dla mniejszości seksualnych, osób transpłciowych, małżeństw jedнопłciowych, natomiast chadecja w swoim programie nie eksponuje tych zagadnień, choć formalnie opowiada się za różnorodnością. Tylko ***AfD* zajmuje tutaj odmienne stanowisko, popierając jednoznacznie tradycyjny model rodziny** („rodzina, która składa się z ojca, matki i dzieci, stanowi jądro naszego społeczeństwa”). Większość partii (z wyjątkiem *AfD*) akceptuje prawo adopcji dla małżeństw jedнопłciowych, a *FDP* opowiada się nawet za przyznaniem swobody wyboru dla osób chcących poddać się eutanazji.

Większość głównych partii popiera politykę otwartych drzwi wobec uchodźców i działania wspierające ich integrację. Na tym polu *SPD* chce, aby od pierwszego dnia po przybyciu uchodźców były im oferowane kursy językowe i integracyjne, a osoby dobrze zintegrowane miały ułatwioną drogę do uzyskania stałego pobytu. Partie chadecckie zwracają uwagę, że warunkiem powodzenia procesu integracji jest wola uznawania przez imigrantów norm, zasad, języka, kultury i konstytucji kraju przyjmującego: „Oczekujemy, że ludzie, którzy do nas przyjadą, będą podzielać nasze wartości, przestrzegać naszego prawa i będą mówić naszym językiem”. Chadecy dużo uwagi poświęcają aktywizacji nowo przybyłych na rynku pracy.

Całkowicie odmienne stanowisko wobec uchodźców i możliwości ich integracji zajmuje *AfD*, która proponuje **m.in. zaostrenie procedury azylowej** poprzez zwiększenie liczby bezpiecznych krajów pochodzenia, odrzucenie jakiejkolwiek możliwości łączenia rodzin uchodźców oraz przyznanie prawa do ubiegania się o azyl tylko dla osób z potwierdzoną tożsamością, a przebywający w Niemczech imigranci mają otrzymywać jedynie świadczenia rzeczowe.

Rynek mieszkaniowy. Wszystkie partie odniosły się w swych programach do trudnej sytuacji panującej na rynku mieszkaniowym w Niemczech (niedobór mieszkań w miastach, wysokie i szybko rosnące czynsze, zwłaszcza w dużych miastach). Proponują one działania na rzecz pobudzenia budownictwa mieszkaniowego, choć w kwestii czynszów można zaobserwować znaczną różnicę zdań na temat wprowadzenia kagańca na rosnące czynsze (partie lewicowe chcą wprowadzić limity w odniesieniu do wysokości czynszu). *CDU/CSU* należą do grona partii, które w swym programie **nie popierają wprowadzenia limitu na czynsze**. Za to promują szeroki program inwestycji w budownictwo mieszkaniowe, który ma przynieść ok. 1,5 mln nowych mieszkań do 2025 r. Proponują utworzenie m.in. federalnego programu budowy mieszkań pracowniczych oraz szereg zachęt dla budowy mieszkań zakładowych. Dodatkową zachętą do inwestowania w budownictwo na wynajem ma być czasowa amortyzacja środków, a ponadto chadecy chcą, aby kraje związkowe miały możliwość zwolnienia od podatku w związku z przeniesieniem własności do określonej kwoty (do 250 tys. euro na osobę, 100 tys. na dziecko).

SPD opowiada się m.in. za promowaniem taniego budownictwa socjalnego oraz prawem pierwokupu gruntów dla gmin budujących tanie mieszkania. Socjaldemokraci chcą moratorium na czynsz i wprowadzenia hamulca dla stawek za wynajem. Dodatkowo *SPD* proponuje wiele ułatwień dla młodych rodzin przy zakupie nieruchomości, m.in. dzięki wprowadzeniu korzystnych modeli ratalnych i udogodnień podczas zakupu udziałów w spółdzielni. **Partia Sojusz 90/Zieloni w swym programie proponuje zwiększenie nakładów na mieszkalnictwo socjalne**, aby w ciągu 10 lat powstało milion nowych mieszkań socjalnych. Zieloni są za wprowadzeniem limitów na czynsze: podwyżki czynszów mają być ograniczone maksymalnie do poziomu 2,5% rocznie.

Die Linke też opowiada się za wprowadzeniem limitów na czynsze dla mieszkań na wynajem, a równocześnie domaga się od państwa finansowego wsparcia (do 10 mld euro) dla budownictwa socjalnego. Także *AfD* oczekuje od państwa większego zaangażowania na rynku mieszkaniowym, np. poprzez dopłaty do czynszów dla najmniej zarabiających. Proponuje również uproszczenie i ujedynolicenie prawa budowlanego, a jednocześnie promuje budownictwo spółdzielcze, które powinno mieć pierwszeństwo przy nabywaniu gruntów. **FDP proponuje wiele ułatwień przy budowie nowych mieszkań**, ale stanowczo sprzeciwia się

wprowadzaniu jakiegokolwiek hamulca czynszowego (stawki czynszów powinny regulować wolny rynek).

Państwo. *AfD* i *FDP* przedstawiły w swych programach interesujące propozycje reformy instytucji państwowych. *AfD* podkreśla, że to naród jest suwerenem, dlatego pojawiło się **odwołanie do demokracji bezpośredniej w postaci referendum na wzór szwajcarski**. Tymczasem *FDP* chce ograniczenia sprawowania urzędu kanclerza federalnego przez jedną osobę do 10 lat (dwie kadencje po pięć lat) przy jednoczesnym wydłużeniu kadencji Bundestagu z czterech do pięciu lat.

4. Kultura

(Maria Wagińska-Marzec)

W programach wyborczych podkreśla się konieczność długofalowego zwiększenia finansów publicznych na sferę kultury, a zwłaszcza podniesienia budżetu władz krajowych i komunalnych. *CDU/CSU* zapewnia, że będzie kontynuować program NEUSTART KULTUR przeznaczony na wsparcie finansowe dla wszystkich podmiotów oraz różnych dziedzin kultury i sztuki. Zamierza wzmocnić sektor kultury i przemysłów kreatywnych jako ważny czynnik gospodarczy. Chce też w większym stopniu uzgadniać instrumenty finansowania pozostające w gestii federacji, krajów związkowych oraz innych podmiotów (np. *Filmförderungsanstalt*). **Zieloni zapowiadają stworzenie długofalowej strategii odbudowy życia kulturalnego po pandemii**, uwzględniającej różne działania (m.in. wzmocnienie finansów komunalnych, zreformowanie prawa o dotacjach, umożliwienie większej kooperacji między federacją, krajami i gminami w finansowaniu instytucji kultury). Zamierzają sprawić, by władze komunalne miały należyte zaplecze finansowe i były w stanie finansować kulturę i sztukę na swym terenie własnymi siłami. *SPD* chce rozbudować Federalny Fundusz Kultury i ustanowić nowe programy, które umożliwią jej swobodny rozwój. *Die Linke* zamierza przeprowadzić restrukturyzację systemu wspierania kultury na szczeblu federalnym. Uważa, że wspieranie kultury powinno być kształtowane w sposób długofalowy, pozbawiony biurokracji, autonomiczny (nie tylko na potrzeby projektów), aby umożliwić kontynuowanie pracy artystycznej w sposób ciągły i nie pod presją czasu; za sensowne uważa też rozbudowanie programów stypendialnych. Postuluje ponadto stworzenie Federalnego Ministerstwa Kultury celem lepszego reprezentowania spraw kultury wobec innych resortów oraz na płaszczyźnie europejskiej.

Zapewnienie lepszego systemu zabezpieczeń socjalnych dla pracowników kultury, artystów i twórców. Jest to jedno z kluczowych zagadnień poruszanych w programach niemal wszystkich partii (*CDU/CSU, SPD, FDP, Zielonych, Die Linke*), które zapowiadają udoskonalenie i rozbudowanie systemu zabezpieczeń socjalnych dla ludzi kultury (m.in. uregulowanie kwestii ubezpieczeń zdrowotnych, wprowadzenie ubezpieczeń na wypadek bezrobocia), a także zmianę warunków pracy artystów i twórców, w tym zapewnienie bytu osób samozatrudnionych oraz działających na własny rachunek (*CDU/CSU*). Niektóre partie (*SPD*) deklarują wprowadzenie na stałe minimalnych gaży i honorariów za przedstawienia. Zieloni proponują ustalenie kwoty minimum (1200 euro/miesiąc) na wypadek utraty możliwości zarabkowania z powodu pandemii; chcą też wzmocnić finansowo Fundusz Socjalny Artystów (*KSK*) i in. Szczególnie rozbudowany program ma *Die Linke* (unormowanie stosunku pracy, ustalenie minimalnych honorariów za występy, koncerty, za organizowanie wystaw etc.).

Równy dostęp do kultury dla wszystkich. Każdy powinien móc w pełni korzystać z ofert kulturalnych (*Zieloni, SPD, Die Linke*); należy likwidować wszelkie przeszkody i bariery (socjalne, finansowe, budowlane), by każdy miał łatwy dostęp do kultury (np. poprzez bezpłatny wstęp do muzeów dla uczniów, otwarcie bibliotek publicznych w niedziele). Należy zwiększyć uczestnictwo w kulturze poprzez różnego rodzaju programy (np. „Kultur macht stark”), zajęcia szkolne i pozaszkolne, gdyż kultura jest „kluczem do samoświadomości, do rozwoju osobowości, edukacji i integracji” (*SPD*). Kultura ma być dostępna i przystępna (cenowo) zarówno w dużych miastach, jak też na obszarach wiejskich, w instytucjach kultury i na scenie niezależnej; *SPD* i *Die Linke* chcą, by wstęp do muzeów i galerii (finansowanych z puli federalnej) był w perspektywie nieodpłatny. Zieloni zamierzają „otworzyć” i „wzmocnić” instytucje kultury. Na obszarach wiejskich, a także w centrach zurbanizowanych placówki kulturalne mają być miejscami spotkań, otwartymi dla tych, którzy dotąd w niewielkim stopniu z nich korzystali.

Wzmocnienie kultury pamięci. Wspólnym punktem programu jest podniesienie nakładów na badania proveniencji dóbr kultury oraz wzmocnienie kultury pamięci. Wszystkie partie uwzględniają w swych programach temat rozrachunku w potrójnym wymiarze: a) z przeszłością narodowosocjalistyczną i zbrodniami nazistowskimi (*Zieloni* postulują m.in. opracowanie „białych plam” oraz zadośćuczynienie dla ofiar narodowego socjalizmu, które dotąd były mało dostrzegane); b) z dyktaturą (reżimem) *SED* oraz c) ze spuścizną kolonialną (z wyjątkiem *AfD*, która jest przeciwna „ryczałtowemu” zwrotowi dóbr kultury o pochodzeniu kolonialnym). Pozostałe partie deklarują kontynuowanie badań nad proveniencją, zwłaszcza w stosunku do sztuki zrabowanej przez nazistów oraz obiektów o pochodzeniu kolonialnym.

Szczególony nacisk kładzie się na pracę edukacyjną z młodzieżą. **CDU/CSU** **zaproponowało rozbudowanie programów edukacyjnych dla młodzieży w celu podniesienia stopnia świadomości historycznej młodych ludzi** (program „Jugend erinnert” [Młodzież pamięta] czy „Orte der deutschen Demokratieggeschichte” [Miejsca historii niemieckiej demokracji]). **Zieloni deklarują wsparcie dla podejmowania szerokiej debaty społecznej na temat niemieckiej spuścizny kolonialnej**, co umożliwi inne spojrzenie na własną historię i społeczeństwo. Uważają, że kultura pamięci powinna się „otworzyć” na doświadczenia i historie ludzi, którzy przybyli do Niemiec, na społeczności migracyjne (Zieloni, *Die Linke*). **SPD chce się przyczynić do rozwijania nowych form kultury pamięci**; deklaruje też wsparcie dla planowanego centrum nauki, kultury i dialogu, które ma powstać (do 2027 r.) na obszarze wschodnich krajów związkowych i będzie się zajmować zmianami, jakie zaszły w ciągu ostatnich 30 lat w Niemczech (*Zukunftszentrum für Europäische Transformation und Deutsche Einheit*). **FDP opowiada się za wzmocnieniem kultury upamiętniania i kultury pamięci** (*Erinnerungs- und Gedenkkultur*) oraz zmodernizowaniem koncepcji Miejsc Pamięci. **Die Linke chce stymulować krytyczny rozrachunek z historią Niemiec XIX i XX w. i wzmocnić badania i pamięć o czasach kolonializmu**, by zaistniały one bardziej w świadomości publicznej. **Oznacza to, że wszystkie partie traktują kulturę pamięci jako zadanie priorytetowe i wymagające kontynuacji.**

Przyspieszenie procesu digitalizacji. We wszystkich programach **został uwzględniony problem zwiększenia dotacji na digitalizację zbiorów oraz ich cyfrowe udostępnianie** jako niezbędny warunek lepszego funkcjonowania instytucji kultury w przyszłości. Deklaruje się przyspieszenie digitalizacji mediów i zabezpieczenie dziedzictwa kulturowego celem jego lepszego udostępniania, a także wspieranie projektów związanych z cyfryzacją w dziedzinie kultury i sztuki, rozwój wydarzeń cyfrowych on-line oraz modeli pozyskiwania przychodów w przestrzeni wirtualnej (*SPD*). Niektóre partie (*FDP*) podniosły kwestię uregulowania praw autorskich w Internecie, aby możliwe było zapewnienie sprawiedliwej równowagi interesów i praw podstawowych. *Die Linke* ma w programie rozwinięcie ogólnokrajowej strategii cyfryzacji; zapowiada też stworzenie bodźców dla instytucji kultury, by swe zbiory digitalizowały i udostępniały.

Większe zaangażowanie sektora kultury na rzecz ochrony klimatu i ekologii. Niektóre partie (głównie Zieloni oraz *CDU/CSU*) **zwracają uwagę na zjawiska będące obecnie w centrum dyskusji publicznych; uważają, że kultura i sztuka może odegrać ważną rolę w pokonaniu kryzysu klimatycznego.** Chcą wspierać działania mające służyć ochronie klimatu i środowiska; dążą do uczynienia działalności kulturalnej bardziej ekologiczną. Zamierzają przyczynić się do tego, by instytucje kultury, produkcja filmów i wydarzenia kulturalne wydatnie zmniejszyły swój „ślad ekologiczny”. **Zieloni chcą długoterminowo wspierać**

zaangażowanie w sektorze kultury na rzecz działań proekologicznych i deklarują powołanie do życia „Zielonego Funduszu Kultury” (*Green Culture Fonds*) jako instrumentu finansowego wsparcia. Uważają, że również w dziedzinie filmu powinno się stworzyć wyraźne bodźce dla zrównoważonej produkcji filmowej. Wskazują na fakt, że to właśnie artyści (obok naukowców i aktorów) przekazują społeczeństwu obywatelskiemu impulsy na rzecz zrównoważonej transformacji.

Niemiecka kultura przewodnia (*Leitkultur*) **zamiast „multikulturalizmu”**. To ważny punkt programu *AfD*, która uważa, że tożsamość niemiecka jest ukształtowana poprzez język niemiecki, wyznawane wartości, historię i kulturę związaną z chrześcijaństwem. Tożsamość ta jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Kultura przewodnia dba o spójność społeczeństwa i jest przesłanką dla funkcjonowania państwa. *AfD* deklaruje, iż nie dopuści, by Niemcy, „w imię fałszywie pojmowanej tolerancji w stosunku do islamu”, utraciły swoją tradycyjną kulturę.

Język niemiecki jako ważny element tożsamości niemieckiej. Na tę kwestię kładą nacisk głównie *CDU/CSU* oraz *AfD*. Uważają, że należy go nadal dotować i doceniać jako „język kultury, urzędowy i potoczny” (*CDU/CSU*). Język jest „ostoją niemieckiej tożsamości”, toteż nie może być wyparty przez inny język (*AfD*); nie może on być „piłką” w rozgrywaniu interesów ideologicznych. *AfD* odrzuca całkowicie tzw. język genderowy, który uważa za groteskowe „zeszpecenie” języka niemieckiego, i jest przeciwna obowiązkowi jego stosowania.

Ochrona i pielęgnowanie tradycji. To zagadnienie znalazło wyraz w programie dwóch ugrupowań: *CDU/CSU* i *AfD*. Chadecja stoi na stanowisku, że należy chronić i wspierać różnorodność życia kulturalnego w Niemczech wynikającą z jego uwarunkowań historycznych oraz federalnego systemu zwierzchności w sferze kultury. Należy podtrzymywać i pielęgnować dawne obyczaje, stroje, tańce ludowe oraz pieśni rodzime; *CDU/CSU* chce wspierać muzyczny ruch amatorski oraz niezależne zespoły jako elementy podtrzymujące różnorodność kulturową. Z kolei *AfD* traktuje pielęgnowanie zwyczajów i obyczajów, czy też podtrzymywanie dialektów, jako elementy „budujące tożsamość i poczucie wspólnoty narodu”. *AfD* twierdzi, że historię należy oceniać w całości; jest przeciwna „szkalowaniu” Niemieckiej Rzeszy Cesarskiej oraz próbom „ideologicznie nacechowanej reinterpretacji historii”; przeciwstawia się też „demontażowi” niemieckiej tożsamości historyczno-kulturowej.

Ochrona i wspieranie tradycji mniejszości narodowych i etnicznych w Niemczech (Duńczyków, Serbołużyczan, Fryzów oraz Sinti i Roma). *CDU/CSU* uważa, że ich kultury przyczyniają się do wzbogacenia kultury niemieckiej, należy więc kontynuować ich dofinansowanie.

Wzmocnienie wspierania edukacji kulturalnej. *FDP* chce zainwestować 10% rocznego budżetu organizacji kulturalnych (finansowanych ze środków publicznych) w edukację kulturalną. Oferta kulturalna ma być otwarta dla wszystkich

grup wiekowych, niezależnie od pochodzenia społecznego i środowiska kulturowego; edukacja kulturalna jest drogą do zapewnienia dostępu do kultury dla wszystkich.

Wzmocnienie zagranicznej polityki kulturalnej. *FDP* zamierza nadal wspierać finansowo działalność instytucji pośredniczących (*Goethe-Institut* oraz *Institut für Auslandsbeziehungen*) i rozbudowywać ich możliwości oddziaływania poprzez tworzenie ofert cyfrowych; chce też wspierać dobrowolną współpracę narodowych instytutów kultury państw UE w krajach trzecich.

Dbłość o dziedzictwo kulturowe. *FDP* uważa, iż należy przepracować Ustawę o ochronie dóbr kultury (*Kulturgutschutzgesetz*) i wzmocnić prawo własności; odrzuca „niepotrzebną” ingerencję państwa w prawo własności. Jest za stworzeniem specjalnego funduszu na zakup ważnych dzieł sztuki przez podmioty publiczne. Opowiada się za skutecznym zwalczaniem nielegalnego handlu dobrami kultury – przyczyną, że nie funkcjonuje ono prawidłowo, nie jest brak regulacji prawnych, ale brak skuteczności odpowiednich urzędów. *FDP* postuluje powołanie do życia funduszu na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego w Europie (*European Heritage Trust*).

Wspieranie kultury na obszarach wiejskich. *CDU/CSU* deklaruje zamiar dalszego wspierania rozwoju kultury na terenach wiejskich za pomocą programów dotacyjnych: m.in. „Kultur im ländlichen Raum”, specjalnego programu ochrony zabytków („Denkmalschutz-Sonderprogramm”) czy też programu wsparcia dla kin („Zukunftsprogramm Kino”).

Wspieranie produkcji filmowej. *SPD* proponuje przeprowadzenie nowelizacji ustawy o wspieraniu filmu; chce finansować produkcję programów (treści) audio-wizualnych na terenie Niemiec, aby utrzymać i stworzyć w przyszłości nowe miejsca pracy; opowiada się za zabezpieczeniem trwałych dotacji finansowych dla kin, by zapewnić ich stałą obecność w regionie jako miejsc kultury. Również *CDU/CSU* ma w swym programie postulat wspierania finansowego branży filmowej.

II. Polityka zagraniczna

Najważniejsze wnioski

- Temat polityki zagranicznej, obecny w różnej skali i pojawiający się w różnych miejscach w analizowanych programach wyborczych, tylko **w przypadku CDU/CSU został ujęty już w dwóch pierwszych rozdziałach materiału wyborczego**. Dowodzi to wyjątkowego znaczenia, jakie obecnym wyzwaniom i zagrożeniom międzynarodowym przypisuje chadecja, mając też świadomość wynikających z nich poważnych konsekwencji dla interesów i rangi Niemiec.
- W ramach swojej polityki europejskiej niemal wszystkie partie zakładają wzmocnienie Unii Europejskiej, czy to poprzez uzyskanie przez UE „**większej strategicznej suwerenności**”, umożliwiającej skuteczną realizację europejskich interesów (*FDP*), czy nawet **utworzenie „Federalnej Europejskiej Republiki”** (Sojusz 90/Zieloni). Chadecja swoją propozycję zawarła w hasle „**więcej Europy**”, oznaczającym pogłębianie integracji i współpracy w ramach UE na różnych obszarach. Także socjaldemokraci postulują **dalsze pogłębienie integracji w ramach UE, odnosząc to głównie do obszaru polityki gospodarczej**. Z kolei *Die Linke* apeluje o „**nowy start w Europie**” uwzględniający nawet nowe traktaty europejskie. Na przeciwnym biegunie plasuje się *AfD*, która jako **jedyna ważna niemiecka siła polityczna chce wystąpienia Niemiec z UE**.
- **Większość partii opowiada się za zwiększeniem liczby obszarów, w których nie będzie obowiązywała zasada jednomyślności w głosowaniach**. Zarówno chadecja, Zieloni, jak i liberałowie oraz socjaldemokraci postulują, aby metoda większościowa dotyczyła przede wszystkim **decyzji podejmowanych w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa**. Zieloni metodą głosowania większościowego chcą objąć także inne obszary. Uzasadnieniem jest dążenie do wzmocnienia rangi UE jako ważnego gracza na arenie międzynarodowej.

- Istnieje dość duża zgodność co **do konieczności przestrzegania w UE zasady praworządności, należącej** – obok wartości liberalnej demokracji – **do fundamentów unijnych (CDU/CSU)**. Dlatego ostro stawiają ten postulat chadecy i liberałowie, mówiąc o **konieczności efektywnego stosowania mechanizmu praworządności oraz blokowaniu wypłat środków unijnych** dla państw, które „depczą podstawowe wartości UE” (*FDP*); pojawia się nawet postulat pozbawienia ich prawa głosu (*CDU/CSU*). W ocenie *SPD* konieczne jest **poszerzenie katalogu instrumentów, które umożliwią skuteczną ochronę przed naruszeniami praworządności** i działaniami podważającymi zasady porządku demokratycznego.
- W programach większości partii akcentuje się **znaczenie współpracy transatlantyckiej i postuluje jej wzmocnienie, wiążąc duże nadzieje z nową administracją amerykańską. W takim kontekście pojawiają się Stany Zjednoczone jako najważniejszy partner Niemiec (CDU/CSU, FDP, AfD)** lub jeden z głównych (*SPD*). Zostały też określone obszary współpracy Niemiec/UE ze Stanami Zjednoczonymi, czyli polityka klimatyczna, wzmocnienie multilateralizmu, ochrona praw człowieka, globalny handel, globalna polityka zdrowotna i in. (*CDU/CSU*, Zieloni, *SPD*). Liberałowie jednoznacznie nawiązują do amerykańskiej inicjatywy „Alliance of Democracies”, uważając ją za ważne pole współpracy. Postuluje się także wypracowanie przez UE i USA wspólnej strategii wobec państw autorytarnych, zwłaszcza Chin i Rosji (*CDU/CSU*, Zieloni, *FDP*). Inaczej sprawę widzi *Die Linke*, dostrzegająca w zachowaniu USA (i UE) wobec Rosji i Chin powrót do czasów zimnej wojny.
- Temat Rosji również został ujęty w programach wyborczych. **Najbardziej twardy kurs wobec Rosji postuluje Zieloni**: są za utrzymywaniem dotychczasowych sankcji, a nawet ich zaostrzeniem zależnie od rozwoju sytuacji (podobnie *FDP*). **Jednoznacznie krytyczny jest stosunek Zielonych do projektu Nord Stream 2. Ten wątek nie pojawił się natomiast w programie chadecji, która wprawdzie opisuje Rosję jako państwo „rzucające wyzwanie naszym wartościom” oraz opowiada się za utrzymaniem sankcji, ale jest też za dialogiem i współpracą** w obszarach, gdzie interesy obu stron są zbliżone. Także *SPD* dostrzega w Rosji partnera na polu polityki bezpieczeństwa, kontroli zbrojeń czy ochrony klimatu. O **konieczności nawiązania ścisłych relacji z Rosją**, gdyż bez tego nie może być mowy o stabilnym systemie europejskiego bezpieczeństwa, **przekonuje też AfD**, kreując się na wyraźnie prorosyjską siłę.
- Jeśli chodzi o Chiny, większość partii dostrzega w nich partnera do współpracy, a jednocześnie konkurenta i systemowego rywala. Przy czym *CDU/CSU* określa Chiny jako **największe wyzwanie dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Niemiec, zaś FDP zaznacza, że celem polityki wobec**

Pekinu, pomimo systemowej rywalizacji, powinno być dalsze rozwijanie i pogłębianie relacji gospodarczych. Także Zieloni upatrują w Chinach zarówno partnera, jak i systemowego rywala; w podobnym duchu wypowiada się SPD.

- Z bardzo różnych powodów większość partii – poza *Die Linke*, która nie odnosi się do tej kwestii – krytycznie wypowiada się na temat wewnętrznej sytuacji w Turcji, co rzutuje na stosunek poszczególnych partii do kontynuowania jej negocjacji akcesyjnych do UE. Najbardziej krytyczne stanowisko przyjęli Zieloni, chadecy i liberałowie są za uporządkowaniem relacji, z kolei SPD opowiada się za utrzymywaniem dialogu pomimo wielu zastrzeżeń, a *AfD* jest za zaniechaniem kontaktów z Turcją w związku z jej odmiennością kulturową i cywilizacyjną.
- W programach wszystkich partii (z wyjątkiem *Die Linke*, która uważa NATO za „relikt zimnowojenny”) pojawiło się uznanie dla NATO, nazywanego np. „kręgosłupem europejskiego bezpieczeństwa” (*CDU/CSU*) lub „filarem bezpieczeństwa transatlantyckiego” (*SPD*). Są też deklaracje **silniejszego zaangażowania Niemiec na arenie międzynarodowej, także w aspekcie militarnym, w związku z rosnącymi zagrożeniami** (*CDU/CSU, FDP*). Równocześnie dość zgodna jest opinia o konieczności działań wzmacniających pozycję UE w dziedzinie polityki bezpieczeństwa i obrony (*CDU/CSU, Zieloni, SPD, FDP*); mówi się wręcz o „armii europejskiej” (*SPD, FDP*). Liberałowie – jako jedyni – utrzymują swój postulat zwiększenia nakładów na obronność do 3% PKB, podczas gdy chadecja trwa przy 2% (bez określenia czasu realizacji), z kolei Zieloni chcą zmiany kryterium wyliczeń, a *Die Linke* całkowicie odrzuca to zobowiązanie.
- Temat Polski i relacji z nią pojawia się w programach wyborczych bardzo sporadycznie. Inaczej jest w odniesieniu do Francji, którą uważa się za głównego partnera w UE (*CDU/CSU, Zieloni*). Bezpośrednie odniesienie do wątku Polski występuje tylko w programie chadecji, gdzie **bliską współpracę z Polską i troskę o przyjazne z nią relacje uznaje się za „centralne zadanie niemieckiej polityki zagranicznej”**. Kontekst Polski ma też punkt dotyczący **wzmacniania Trójkąta Weimarskiego i passus mówiący o konieczności uwzględniania interesów bezpieczeństwa państw wschodniej flanki NATO w ramach działań związanych z rozwojem europejskich zdolności w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony** (w takim też kontekście Polska pojawia się w programie Zielonych). Nic o wschodnim sąsiedzie Niemiec nie mówi się w programie *SPD*. W programie *FDP* jedyna wzmianka na temat Polski pojawiła się we fragmencie dotyczącym wzmacniania praw społeczności LGBT. Z kolei *AfD* wiąże Polskę/Grupę Wyszehradzką z walką o zachowanie europejskiej tożsamości, a *Die Linke* stawia Polskę jako negatywny przykład w związku z walką o prawa kobiet.

1. *CDU/CSU*

(Tomasz Morozowski)

Program wyborczy partii chadeckich (*CDU/CSU*) został opublikowany 21 czerwca 2021 r. W odróżnieniu od struktury poprzednich programów chadecji, tym razem zagadnienia dotyczące polityki zagranicznej znalazły się w jego pierwszych dwóch rozdziałach. Był to celowy zabieg, który przewodniczący chadecji i jej kandydat na kanclerza Armin Laschet uzasadniał stwierdzeniem, że pandemia COVID-19 dowiodła globalnego, a nie narodowego charakteru obecnych wyzwań.

Tematyka polityki zagranicznej podzielona została na dwa rozdziały. Pierwszy z nich dotyczy roli Niemiec w polityce globalnej („Nowa odpowiedzialność Niemiec na świecie – z przekonania dla pokoju, wolności i praw człowieka”), zaś drugi – kontekstu europejskiego („Nowe zdolności w polityce światowej – z pasją dla silnej Europy”).

Priorytety polityki europejskiej

W programie partii chadeckich podkreślono, że wyzwania dla bezpieczeństwa Europy występują dziś zarówno w środowisku zewnętrznym (konkurencja ze strony alternatywnych modeli społecznych i gospodarczych oraz zagrożenia dla wolnego handlu i otwartych rynków), jak i wewnątrz Unii Europejskiej (rosnący populizm prawicowy i lewicowy, presja na systemy demokratyczne i tendencje do promowania własnych narodowych interesów przez niektóre państwa UE). **Sformułowana przez partię *CDU/CSU* odpowiedź na te wyzwania zawiera się w hasle „więcej Europy”,** oznaczającym pogłębianie integracji i współpracy w ramach UE.

W programie *CDU/CSU* stwierdzono, że Europa musi „mówić jednym głosem”, aby wzmocnić swój potencjał w polityce światowej, oraz przejąć więcej odpowiedzialności we Wspólnej Polityce Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB). Szczególnie podkreślono ważną rolę niemiecko-francuskiego silnika europejskiej jedności. Jak zaznaczono, nie ma on jednak charakteru „ekskluzywnego”, ale ma pełnić rolę „zapłonu inicjującego” dla odważnych kroków również innych państw członkowskich.

Wyrażono też poparcie dla przybliżania państw Bałkanów Zachodnich do członkostwa w UE, jednak zaznaczono, iż ewentualne przyjęcie nowych państw

„nie powinno osłabić spójności UE”. Podkreślono także, że Wielka Brytania pozostaje po brexicie „bliskim partnerem”.

Określono Europejski Zielony Ład jako czynnik rozwoju UE, który ma doprowadzić do neutralności klimatycznej Europy. W opinii partii chadeckich ma to być strategia wzrostu realizowana poprzez instrumenty rynkowe i „zachęty, a nie zakazy”. Zaakceptowano postulat poszerzenia unijnego systemu handlu uprawnieniami do emisji na sektory transportu i ciepłownictwa. Opowiedziano się za utworzeniem stanowiska pełnomocnika zewnętrznego UE ds. klimatu, aby wzmocnić koordynację działań i potencjał UE jako globalnego aktora na rzecz ochrony klimatu.

W kontekście polityki europejskiej zdecydowanie podkreślono konieczność wzmocnienia konkurencyjności i stabilności europejskiej gospodarki, wzmocnienia unii walutowej, uodpornienia architektury finansowej na kryzysy, wspierania wolnego handlu światowego (np. poprzez ratyfikację umowy gospodarczej CETA między UE a Kanadą oraz pełną realizację porozumienia handlowego UE-MERCOSUR). **Nacisk położono też na rozwijanie nowoczesnej europejskiej polityki przemysłowej,** przede wszystkim w istotnych dla rozwoju obszarach: sztucznej inteligencji, technologii kwantowej, półprzewodników, energii wodorowej oraz systemów blockchain. Według partii chadeckich priorytetowo należy traktować procesy cyfryzacji, wzmocnienia innowacyjności oraz badań i rozwoju.

Podkreślono potrzebę zachowania otwartych granic w UE z jednej strony i wzmocnienia europejskiego bezpieczeństwa – z drugiej. W tym celu opowiedziano się za skuteczną ochroną granic zewnętrznych UE, w tym za rozbudową agencji FRONTEX w kierunku „prawdziwej policji granicznej i straży przybrzeżnej”.

W kontekście polityki migracyjnej wskazano na konieczność niesienia pomocy osobom prześladowanym i uchodźcom oraz na korzyści płynące z uregulowanej imigracji. Dobrze zorganizowany system postępowania azylowego i odsyłania imigrantów powinien przyczynić się do dalszego redukcji liczby uchodźców w Europie. Opowiedziano się za zwalczaniem przyczyn uchodźstwa w państwach nieunijnych, fundamentalną reformą wspólnego europejskiego systemu azylowego (poparto propozycję Komisji Europejskiej) oraz poszerzeniem katalogu bezpiecznych państw pochodzenia.

W odniesieniu do kwestii instytucjonalnych **uznano Konferencję w sprawie przyszłości Europy jako postępowanie w kierunku fundamentalnych reform UE; przy czym zaznaczono, że zmiany traktatowe nie są celem samym w sobie, tylko możliwym instrumentem wzmocnienia skuteczności działania UE. Sformułowano postulat zwiększenia liczby decyzji podejmowanych metodą większościową w ramach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.**

We fragmencie dotyczącym wzmocnienia europejskiej demokracji podkreślono, iż praworządność i wartości liberalnej demokracji należą do fundamentów UE. W tym kontekście ważne jest zapewnienie transparentności europejskiego ustawodawstwa. **Partie chadeckie poparły też nowe formaty dialogu na temat praworządności i konsekwentne karanie wykroczeń** – również poprzez wstrzymanie wypłat unijnych środków i pozbawienie prawa głosu.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

Wobec stwierdzenia systemowej rywalizacji państw demokratycznych z autorytarnymi, partie chadeckie podkreśliły konieczność rozbudowy współpracy w ramach partnerstwa transatlantyckiego i globalnego sojuszu partnerów demokratycznych (np. Australia, Nowa Zelandia, Indie, Japonia, Korea Płd.).

Stany Zjednoczone zostały określone jako najważniejszy zagraniczny partner RFN. Wobec prezydentury Joego Bidena sformułowano oczekiwanie „przełomu” dla partnerstwa transatlantyckiego. Jako cele współpracy niemiecko-amerykańskiej wskazano stawienie czoła „przeciwnikom wolności”, ustanawianie globalnych standardów i rozbudowę wspólnej technologicznej przewagi.

W programie CDU/CSU stwierdzono, że największe wyzwanie dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Niemiec pochodzi ze strony Chin. W odniesieniu do relacji z Chinami przyjęto definicję wprowadzoną w 2019 r. przez KE, zgodnie z którą Chiny to jednocześnie partner we współpracy, konkurent i systemowy rywal. Jak podkreślono, Chiny chcą i mają potencjał, aby zmienić międzynarodowy porządek według swoich preferencji, dlatego „tam, gdzie to konieczne” należy przeciwstawiać się silnie i zdecydowanie woli Chin w ścisłym porozumieniu z partnerami demokratycznymi, szczególnie z USA. W tym kontekście za najważniejsze obszary uznano: ochronę własności intelektualnej, wysokie technologie i dane. Jednocześnie tam, gdzie to możliwe, zasugerowano poszukiwanie możliwości współpracy z ChRL.

W odniesieniu do Rosji podkreślono, że państwo to „rzuca wyzwanie naszym wartościom” i sformułowano apel o większą „polityczną jedność” w UE i NATO w celu wiarygodnego odstraszenia i wypracowania rezylencji wobec wyzwania rosyjskiego. Jednocześnie należy poszukiwać dialogu i współpracy tam, gdzie w relacjach z Rosją można zidentyfikować wspólne interesy (wymieniono politykę klimatyczną). Ponadto zadeklarowano wspieranie niezależności wschodnich partnerów UE, potępiono rosyjską aneksję Krymu oraz wyrażono poparcie dla demokracji i wolności na Białorusi. Zapowiedziano również podtrzymanie sankcji wobec Rosji i Białorusi. Temat *Nord Stream 2* nie został poruszony w programie chadecji.

Partie chadeckie opowiedziały się za „nowym uporządkowaniem” stosunków z Turcją, która ma duże znaczenie strategiczne i gospodarcze dla Niemiec oraz UE. Z państwem tym należy prowadzić otwarty, krytyczny i konstruktywny dialog. W związku z oddalaniem się Turcji od demokracji, praworządności i przestrzegania praw człowieka, relacje wymagają jednak „nowej perspektywy”. Z uwagi na obecną sytuację w Turcji wykluczono jej członkostwo w UE.

W programie znalazły się zapisy o dążeniach do poprawy warunków życia w państwach południowej części basenu Morza Śródziemnego oraz na temat szczególnej odpowiedzialności Niemiec wobec Izraela. Podkreślono też znaczenie współpracy rozwojowej ukierunkowanej na zwalczanie głodu, zapewnianie dostępu do wody czy też zwalczanie pandemii w najbardziej zagrożonych państwach, w szczególności z Afryki.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

Partie chadeckie sformułowały postulat przejęcia przez Niemcy jako najsilniejsze gospodarczo państwo w Europie „przewodniej roli” w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa; RFN musi być „bardziej niż dotychczas” gotowa wykorzystywać wszystkie instrumenty tej polityki, w tym militarne. W programie zawarto deklarację przejęcia większej odpowiedzialności wraz z sojusznikami w zakresie operacji i misji pokojowych. Przykładem może być zapowiedź wysłania niemieckiej fregaty w region Azji-Pacyfiku.

W kontekście UE opowiedziano się za wzmocnieniem współpracy w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO), rozwojem europejskiego potencjału operacyjnego oraz PESCO, budową wspólnych europejskich sił zbrojnych. Jednocześnie **podkreślono, że w proces rozwoju europejskiej obronności muszą być włączone państwa członkowskie, których interesy bezpieczeństwa narażone są w największym stopniu, np. państwa wschodniej flanki NATO.**

Sojusz Północnoatlantycki określono jako „kręgosłup europejskiego bezpieczeństwa”. Zaakcentowano znaczenie nuklearnego parasola USA, a także zadeklarowano podtrzymanie udziału Niemiec w odstraszaniu nuklearnym w ramach NATO. Zapowiedziano wzmocnienie europejskiego filara w Sojuszu oraz **osiągnięcie przez Niemcy poziomu 2% PKB wydatków na obronność**, jednak bez sformułowania konkretnej daty. Partie chadeckie opowiedziały się również za dodatkowym, wspólnym miejscem stałym dla UE w Radzie Bezpieczeństwa ONZ.

W programie zapowiedziano utworzenie w urzędzie kanclerskim nowej instytucji – Narodowej Rady Bezpieczeństwa, która będzie pełnić funkcję koordynującą niemiecką politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, prognozowanie strategiczne i łączenie działalności wywiadowczej na poziomie centralnym

i krajów związkowych. Sformułowano również postulaty dotyczące modernizacji i zwiększenia potencjału Bundeswehry, m.in. poprzez zwiększenie liczby żołnierzy do 203 tys. oraz zadeklarowano, że do 2030 r. Bundeswehra osiągnie zdolność dostarczania co najmniej 10% wojskowego potencjału NATO.

Relacje z Polską

Temat relacji z Polską pojawił się w programie *CDU/CSU* jedynie jako podpunkt we fragmencie dotyczącym współpracy niemiecko-francuskiej w ramach UE. Jak stwierdzono, bliska współpraca z Polską i troska o przyjazne relacje pozostaje „centralnym zadaniem niemieckiej polityki zagranicznej”.

Ponadto bezpośrednie odniesienie do Polski znalazło się jeszcze w dwóch miejscach programu: w rozdziale poświęconym rozwojowi regionów, w tym połączeń infrastrukturalnych z Polską i Czechami, oraz w punkcie dotyczącym wzmocnienia Trójkąta Weimarskiego, który, co ciekawe, umieszczono również w rozdziale dotyczącym rozwoju regionów i szans dla wschodnich Niemiec.

Wnioski

- **Program wyborczy *CDU/CSU* wskazuje na kontynuację** dotychczasowego podejścia tej partii do polityki zagranicznej, z kilkoma elementami adaptacji związanymi ze zmieniającymi się uwarunkowaniami międzynarodowymi (np. z rosnącą rywalizacją systemową z Chinami).
- Umieszczenie rozdziałów dotyczących polityki zagranicznej na początku programu partii chadeckich dowodzi **świadomości rosnących wyzwań międzynarodowych i wynikających z nich poważnych konsekwencji dla interesów i pozycji RFN**. Czynnikiem wzmocniającym świadomość wpływu sytuacji globalnej również na politykę wewnętrzną była pandemia COVID-19.
- **Należy zwrócić uwagę na znaczące zapisy programu *CDU/CSU* o konieczności zwiększenia zaangażowania Niemiec na arenie międzynarodowej z wykorzystaniem wszystkich instrumentów, w tym o charakterze militarnym**. Może być to sygnał o gotowości partii chadeckich w nowym rządzie do zwiększenia udziału Bundeswehry w operacjach zagranicznych oraz do współpracy z partnerami w obszarze bezpieczeństwa w różnych regionach świata, także w regionie Indo-Pacyfiku.
- Mocny wydzźwięk mają zapisy programu *CDU/CSU* dotyczące Chin, co świadczy o postępującym w Niemczech procesie zmiany postrzegania relacji z tym państwem w kierunku większego realizmu. **Po jesiennych wybo-**

- rach należy się spodziewać zaostżenia niemieckiej polityki wobec Chin, nawet w przypadku zwycięstwa CDU/CSU; z kolei w przypadku wygranej Sojuszu 90/Zielonych zmiana ta byłaby prawdopodobnie bardziej znacząca.
- **Podkreślenia wymaga fakt znikomej uwagi poświęconej w programie chadecji relacjom z Polską**, co stanowi szczególnie wyraźny kontrast w porównaniu z szeroko opisanym w programie CDU/CSU partnerstwem niemiecko-francuskim.
  - Z punktu widzenia Polski warto zauważyć **uznanie przez partie chadecckie konieczności uwzględniania interesów bezpieczeństwa państw wschodniej flanki NATO w ramach budowy unijnej WPBiO**. Z drugiej strony jako kontrowersyjny można ocenić postulat większej „politycznej jedności” UE i NATO w polityce wobec Rosji i jednocześnie pominięcie w programie kwestii *Nord Stream 2*. Potencjalnym źródłem sporu z Polską jest również podtrzymanie przez partie chadecckie (a jeszcze wyraźniej w przypadku FDP) twardego stanowiska w kwestii naruszeń praworządności.

2. Sojusz 90/Zieloni

(Karol Janoś)

Priorytety polityki europejskiej

W swoim programie wyborczym, przyjętym 13 czerwca br., **Sojusz 90/Zieloni opowiada się za dalszym pogłębieniem integracji w ramach Unii Europejskiej**. W ocenie partii potrzebne są do tego zmiany traktatowe; w takim kontekście podkreślono znaczenie prac Konferencji w sprawie przyszłości Europy. **Partia proponuje wzmocnienie roli Parlamentu Europejskiego (PE)**: jej zdaniem powinien to być organ o podobnych uprawnieniach, jak Rada UE; wskazuje się też na konieczność zwiększenia uprawnień PE w sprawach budżetowych.

Sojusz 90/Zieloni **postuluje zniesienie zasady jednomyślności** nie tylko we Wspólnej Polityce Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB), ale także w innych obszarach, gdzie obowiązuje jednomyślność – ugrupowanie jest za wprowadzeniem systemu, w którym decyzje będą podejmowane większością głosów. Zwieńczeniem procesu integracji w ramach UE powinno być **utworzenie „Federalnej Europejskiej Republiki”**. W ich opinii głównym partnerem dla RFN w polityce europejskiej powinna pozostać Francja.

Wiele uwagi w programie wyborczym poświęca się wzmocnieniu WPZiB. Dotyczy to w szczególności wymiaru cywilnego. Proponuje się m.in. utworzenie

stałego korpusu mediatorów, mediatorów, ekspertek i ekspertów ds. zażegnowania konfliktów, a także zwiększenie liczby personelu cywilnego biorącego udział w misjach realizowanych w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO). Partia opowiada się także za **zwiększeniem na poziomie krajowym środków na cywilne instrumenty zarządzania kryzysowego** (proponuje się m.in. ustanowienie międzyresortowego funduszu na rzecz prewencji kryzysowej, zapobiegania konfliktom i wspierania pokoju).

Według partii UE musi zwiększyć zaangażowanie w swoim bezpośrednim sąsiedztwie. **Sojusz 90/Zieloni popiera dalsze działania na rzecz integracji państw Bałkanów Zachodnich z UE i opowiada się za rozpoczęciem negocjacji akcesyjnych z Albanią i Macedonią Północną.** Wskazuje też na potrzebę silniejszego wspierania przez UE procesu przemian demokratycznych w państwach Partnerstwa Wschodniego; państwa te powinny mieć realną perspektywę członkostwa w UE. Postuluje się także wypracowanie przez UE nowej strategii wobec regionu Morza Śródziemnego, w tym ustanowienie z państwami tego regionu partnerstw energetycznych.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

W programie wyborczym mowa jest o **konieczności odnowienia agendy współpracy transatlantyckiej.** Do głównych obszarów współpracy UE i Stanów Zjednoczonych powinna należeć polityka klimatyczna, digitalizacja, wzmocnienie multilateralizmu, ochrona praw człowieka, globalny handel, globalna polityka zdrowotna. Postuluje się także wypracowanie przez UE i USA wspólnej strategii wobec państw autorytarnych, zwłaszcza Chin i Rosji. Należy się jednak liczyć z tym, że USA w ramach własnej polityki bezpieczeństwa będą zmniejszać swoje zaangażowanie w Europie. Wobec tego konieczne jest przejście przez UE większej odpowiedzialności w obszarze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. UE musi zwiększyć swoje zaangażowanie na polu bezpieczeństwa, zwłaszcza w odniesieniu do państw bałtyckich, Polski, a także państw sąsiadujących na wschodzie Europy.

W programie podkreślono, że władze rosyjskie intensyfikują działania, których celem jest destabilizacja sytuacji zarówno w państwach członkowskich UE, jak i państw znajdujących się w sąsiedztwie UE i Rosji. **Wyraźnie więc optuje się za twardym kursem wobec Rosji,** czyli za utrzymywaniem dotychczasowych sankcji, a nawet ich zaostreniem zależnie od rozwoju sytuacji. W programie zapisano, że rząd Rosji powinien wdrożyć wszystkie postanowienia porozumień mińskich. **Jednoznacznie krytyczny jest stosunek do projektu Nord Stream 2,** szkodliwego z perspektywy polityki klimatycznej i energetycznej, a także z powodów geostrategicznych (w szczególności dotyczy to sytuacji Ukrainy); wyrażono więc żądanie natychmiastowego przerwania jego realizacji.

Partia dostrzega w Chinach zarówno partnera, jak i systemowego rywala. Wskazuje się więc na konieczność współpracy z Pekinem w zakresie ochrony klimatu, a także deklaruje gotowość do rozwijania współpracy handlowej, jednak pod warunkiem respektowania przez Chiny międzynarodowych regulacji dotyczących ochrony pracowników, w tym wyeliminowania pracy przymusowej.

Sojusz 90/Zieloni opowiada się za utrzymaniem twardego kursu wobec Turcji pod rządami ekipy prezydenta Erdoğan. W ocenie partii **nie ma obecnie żadnych szans na powrót do rozmów i na kontynuowanie procesu akcesyjnego.** Krytycznie też oceniane jest porozumienie z Ankarą w sprawie migracji i wykluczona jest jego realizacja w obecnym kształcie. Proponuje się natomiast zawarcie z Ankarą nowego układu, w którym będzie zagwarantowane odpowiednie wsparcie finansowe i logistyczne na miejscu oraz znajdują się wiążące limity przesiedleń uchodźców do UE.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

NATO określane jest w programie Sojuszu 90/Zielonych jako drugi – obok UE – **najważniejszy aktor, odpowiedzialny za bezpieczeństwo.** Partia wskazuje na konieczność wypracowania nowego profilu strategicznego tej organizacji oraz **postuluje debatę na temat podziału obciążeń i obowiązków w gronie sojuszników, pozostając jednak krytyczna wobec realizacji zobowiązania w ramach NATO przeznaczania na obronność 2% PKB.** W ocenie Zielonych cel ten nie odpowiada aktualnym potrzebom i wyzwaniom, przed którymi stoi NATO; widzą więc **konieczność wypracowania nowego kryterium/miernika zaangażowania państw członkowskich na rzecz bezpieczeństwa i obrony.**

Partia opowiada się za dalszym rozwojem WPBiO i postuluje działania zwiększające zdolności wojskowe UE, a także wzmocnienie struktur odpowiedzialnych za realizację zadań operacyjnych w ramach WPBiO. Zieloni są zwolennikami działań służących utworzeniu Unii Bezpieczeństwa i Obrony, która znajdzie się pod silną kontrolą PE. Opowiadają się również za ścisłą współpracą między UE a NATO.

Relacje z Polską

W programie Sojuszu 90/Zielonych nie ma żadnych rozbudowanych wątków poświęconych relacjom polsko-niemieckim. **Polska wymieniona jest w programie tylko raz – w kontekście konieczności większego zaangażowania się UE na rzecz bezpieczeństwa w Europie.**

Wnioski

- **Sojusz 90/Zieloni należy do grona najbardziej proeuropejskich partii politycznych w Niemczech. Zieloni są zwolennikami federacyjnej koncepcji integracji europejskiej.** W ich ocenie należy dążyć do tego, aby zwiększyć liczbę obszarów, które będą zarządzane „metodą wspólnotową”. Można oczekiwać, że jako ewentualny członek przyszłej koalicji rządowej będą opowiadać się za zwiększeniem aktywności Niemiec w ramach UE.
- **Partia wskazuje na konieczność wzmocnienia rangi UE jako ważnego gracza na arenie międzynarodowej.** Temu służyć będzie przede wszystkim rozszerzenie kompetencji WPZiB w zakresie zarządzania kryzysowego. Priorytetowe znaczenie dla tego ugrupowania ma wprowadzenie wymiaru cywilnego WPZiB, ale jest ono również przychylnie wobec zacieśniania współpracy w zakresie rozwoju zdolności wojskowych.
- **Partia dostrzega konieczność podtrzymywania, a nawet umacniania partnerstwa transatlantyckiego.** Zieloni są pozytywnie nastawieni do administracji J. Bidena. W ich ocenie USA są ważnym partnerem Niemiec, zwłaszcza w obszarze współpracy obejmującej globalną politykę klimatyczną.
- **Sojusz 90/Zieloni jest ugrupowaniem, które opowiada się za twardym kursem wobec Rosji,** czym wyraźnie wyróżnia się na tle innych niemieckich partii politycznych. W programie wyborczym dość jasno też akcentuje swoją wrażliwość na zagrożenia ze strony Rosji dla państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski.

3. SPD

(Karol Janoś)

Priorytety polityki europejskiej

Socjaldemokraci swój program wyborczy przyjęli 9 maja 2012 r. Potwierdzili w nim, że są zwolennikami dalszego pogłębienia integracji w ramach Unii Europejskiej. Wiele miejsca poświęcono zagrożeniom dla demokracji i praworządności w państwach członkowskich. W ocenie SPD konieczne jest poszerzenie zestawu instrumentów, które umożliwią skuteczną ochronę przed naruszeniami praworządności i działaniami podważającymi zasady porządku demokratycznego. Socjaldemokraci wskazują też na konieczność wzmocnienia roli Parlamentu Europejskiego w procesach decyzyjnych.

W programie wiele uwagi poświęcono sprawom gospodarczym w ramach UE. **Socjaldemokraci są zwolennikami reformy systemu finansowania UE; postulują m.in. wprowadzenie na poziomie unijnym podatku dla dużych koncernów.** Opowiadają się również za zniesieniem jednomyślności w sprawach dotyczących opodatkowania. Wskazują na konieczność przyspieszenia prac związanych z pełnym wdrożeniem unii bankowej. **Są zwolennikami ustanowienia wspólnego europejskiego rynku kapitałowego.**

SPD opowiada się za wzmocnieniem Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB). Konieczne jest zniesienie zasady jednomyślności w tym obszarze, gdyż zasada ta osłabia efektywność działań UE na arenie międzynarodowej. Socjaldemokraci postulują przekształcenie stanowiska Wysokiego Przedstawiciela Unii ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa w urząd ministra spraw zagranicznych UE. Wskazuje się też na konieczność zwiększenia wysiłków UE dotyczących utrzymywania pokoju i stabilizacji w jej bezpośrednim sąsiedztwie. Partia wyraża też poparcie dla członkostwa w UE wszystkich państw Bałkanów Zachodnich. Postuluje również zintensyfikowanie współpracy UE z państwami Afryki.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

Socjaldemokraci postrzegają Stany Zjednoczone jako jednego z głównych partnerów Niemiec na arenie międzynarodowej. W ocenie SPD współpraca z USA powinna koncentrować się na takich obszarach, jak polityka klimatyczna, globalna polityka ochrony zdrowia, handel międzynarodowy i bezpieczeństwo międzynarodowe.

W odniesieniu do Rosji socjaldemokraci pozostają wierni swojemu dotychczasowemu podejściu. Podobnie jak w poprzednich programach SPD, także teraz mówi się o tym, że pokój w Europie możliwy jest tylko we współpracy z Rosją. **W ocenie partii Rosja może być ważnym partnerem dla UE i Niemiec w obszarze polityki bezpieczeństwa, kontroli zbrojeń, a także w odniesieniu do ochrony klimatu, polityki rozwojowej czy zwalczania pandemii.** W programie socjaldemokratów wymieniono wprawdzie przykłady agresywnych działań Rosji (m.in. aneksja Krymu, cyberataki na instytucje niemieckie), ale jednocześnie **wskazano na konieczność prowadzenia dialogu i współpracy z Rosją.** Dowodzi się też, że warunkiem likwidacji napięć w relacjach z Rosją jest jej gotowość do dialogu. Postuluje się również – w kontekście relacji z Rosją – wypracowanie nowej unijnej polityki wschodniej.

Według socjaldemokratów **zarówno Niemcy, jak i UE są zdane na współpracę z Chinami w sprawach dotyczących ochrony klimatu, polityki handlowej**

i polityki bezpieczeństwa. Zwracają oni jednak uwagę na istniejące rozbieżności między Pekinem a UE w wielu obszarach. W programie wyrażona jest także krytyka pod adresem Chin dotycząca traktowania mniejszości etnicznych.

Turcja uważana jest przez socjaldemokratów za ważnego gracza i kluczowego partnera Niemiec w działaniach na rzecz utrzymania bezpieczeństwa w regionie Morza Śródziemnego i Bliskiego Wschodu. Wprawdzie *SPD*, podobnie jak Sojusz 90/Zieloni, wyraża wiele zastrzeżeń wobec polityki wewnętrznej ekipy prezydenta Erdoğan i ma świadomość napięć w relacjach bilateralnych, opowiada się jednak za utrzymywaniem dialogu z Ankarą i intensyfikacją współpracy Turcji z UE.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

Socjaldemokraci nie poświęcają w swoim programie zbyt wiele miejsca polityce bezpieczeństwa i obrony. **W odniesieniu do NATO podkreślają, że stanowi on „filar partnerstwa transatlantyckiego”.** W ocenie *SPD* istnieje konieczność kontynuowania działań służących zwiększeniu samodzielności UE w dziedzinie polityki bezpieczeństwa i obrony. Do priorytetów zalicza ona rozwój zdolności UE i państw członkowskich w dziedzinie cyberobrony. Podobnie jak w poprzednich programach partii wskazuje się, że **długofalowym celem w zakresie rozwoju WPBiO jest utworzenie „armii europejskiej”.** *SPD* opowiada się za współpracą między UE i NATO. Zdaniem socjaldemokratów obie organizacje mają charakter komplementarny wobec siebie. *SPD* postuluje dalszą modernizację sił zbrojnych.

Relacje z Polską

W programie socjaldemokratów nie ma żadnych bezpośrednich odniesień do Polski.

Wnioski

- Do priorytetów *SPD* w polityce europejskiej należą kwestie odnoszące się do gospodarki: partia **jest zwolennikiem dalszej integracji w obszarze polityki ekonomicznej;** opowiada się za poszerzeniem kompetencji UE w sprawach dotyczących zarządzania gospodarką i w obszarze polityki socjalnej. Dla socjaldemokratów duże znaczenie ma kwestia wzmocnienia i rozbudowy instrumentów służących ochronie praworządności.

- **Socjaldemokraci są zwolennikami wzmocnienia zdolności UE w obszarze WPZiB.** Postulują wprowadzenie mechanizmów i instrumentów, które zwiększą efektywność reakcji UE w odpowiedzi na zagrożenia w jej bezpośrednim sąsiedztwie.
- **SPD dostrzega możliwość zacieśnienia współpracy z USA pod rządami administracji J. Bidena. Podobnie jak Sojusz 90/Zieloni, socjaldemokraci postrzegają Stany Zjednoczone jako ważnego partnera w działaniach obejmujących ochronę klimatu, globalną politykę ochrony zdrowia, handel międzynarodowy i bezpieczeństwo międzynarodowe.**
- **W ocenie socjaldemokratów Rosja – mimo agresywnej polityki wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej i coraz bardziej autorytarnego kursu W. Putina w polityce wewnętrznej – pozostaje ważnym partnerem dla Niemiec.** Dlatego należy prowadzić z nią dialog na takie tematy, jak bezpieczeństwo w Europie i jej otoczeniu, a także problemy globalne. Należy oczekiwać, że jeśli po wyborach SPD pozostanie w koalicji rządowej, to jej przedstawiciele będą ostrożni wobec wszelkich propozycji koalicjantów podjęcia bardziej stanowczych działań w stosunku do Rosji. Podejście wobec Rosji może być kwestią sporną w nowym rządzie, zwłaszcza jeśli byłby on współtworzony przez Sojusz 90/Zielonych, który opowiada się za twardym kursem polityki wobec Moskwy.

4. FDP

(Tomasz Morozowski)

Zapisy dotyczące polityki zagranicznej w programie partii *FDP*, opublikowanym 16 maja 2021 r., nie zostały ujęte w wydzielonym rozdziale. Pojawiają się one obok aspektów polityki wewnętrznej i w odniesieniu do poszczególnych tematów zawartych w rozdziale trzecim programu pt. „Nigdy szanse nie były większe: przezwyciężmy wielkie wyzwania naszego czasu!”.

Priorytety polityki europejskiej

W programie *FDP* wyrażono poparcie dla osiągnięcia przez Unię Europejską „większej strategicznej suwerenności”. Ma to umożliwić w przyszłości bardziej skuteczną realizację europejskich interesów oraz zredukować uzależnienie od państw trzecich w obszarach takich, jak energetyka, import surowców, technologie cyfrowe.

W odniesieniu do ochrony klimatu liberałowie, podobnie jak chadecja, popierają dążenie do neutralności klimatycznej UE oraz postulują poszerzenie unijnego systemu handlu uprawnieniami do emisji, jednak w jeszcze większym wymiarze – ich postulat dotyczy objęcia systemem wszystkich sektorów gospodarki i poszerzenia jego zakresu gospodarczego. Podobnie jak w programie CDU/CSU, także w programie FDP przedstawiono zmiany klimatyczne jako wyzwanie, ale jednocześnie szansę na rozwój gospodarczy.

Partia położyła w programie duży nacisk na tematykę europejskiej polityki energetycznej. Jej celem ma być umożliwienie dywersyfikacji źródeł energii i redukcja zależności od pojedynczych dostawców. Stwierdzono też, że uruchomienie *Nord Stream 2* musi być zatwierdzone wspólnie w ramach UE i powinno odbyć się w zgodzie z unijnymi regułami oraz będącymi w mocy sankcjami wobec Rosji. Zapisy programu liberałów w odniesieniu do kwestii budżetowych i wzmocnienia unii walutowej są generalnie zbieżne z programem CDU/CSU.

Jeśli chodzi o politykę migracyjną, FDP opowiada się za wiążącym podziałem osób poszukujących azylu pomiędzy państwami członkowskimi UE. W przypadku braku porozumienia na poziomie UE co do takiego mechanizmu, liberałowie postulują uregulowanie kwestii w węższym gronie zainteresowanych państw członkowskich („koalicja chętnych”). Pojawił się też postulat umożliwienia składania wniosków azylowych w ambasadach państw UE i przyznawania wizy „z powodów humanitarnych”.

W programie FDP wyrażono poparcie dla Konferencji w sprawie przyszłości Europy jako punktu wyjścia do wzmocnienia instytucjonalnego UE, także poprzez umożliwienie zmiany traktatów; zapowiedziano nawet zwołanie po zakończeniu Konferencji konwentu traktatowego. W programie FDP znalazły się też postulaty wzmocnienia Parlamentu Europejskiego i jego reformy w celu zapewnienia większej transparentności i efektywności działania. Podobnie jak w przypadku chadecji czy Zielonych, liberałowie opowiedzieli się za zastąpieniem jednomyślności metodą większościową przy podejmowaniu decyzji w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa.

Zapisy programu FDP dotyczące praworządności w UE mają ostrzejszy charakter niż w programie CDU/CSU. Sformułowano postulat efektywnego stosowania mechanizmu praworządności oraz blokowania wypłat środków dla państw, które „depczą podstawowe wartości UE”.

W programie FDP nie odniesiono się do poruszonych np. w programie chadecji i Zielonych zagadnień: współpracy niemiecko-francuskiej w ramach UE oraz ewentualnego przystąpienia do UE państw Bałkanów Zachodnich.

Liberałowie pozytywnie ocenili fakt, iż nie doszło do twardego brexitu, jednak w odniesieniu do relacji z Wielką Brytanią stwierdzono, że dalsze partnerstwo pozostanie trwałe tylko wtedy, gdy przestrzegane będą ustalone wcześniej reguły.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

Program FDP zawiera postulat wzmocnienia sojuszu państw demokratycznych w polityce zagranicznej. Liberałowie przywołali w tym kontekście jako „idealny punkt zaczepienia” amerykańską inicjatywę „Alliance of Democracies”. **Współpraca państw wyznających wartości demokratyczne i wolnorynkowe jest dla FDP ważna w kontekście „systemowej rywalizacji z Chinami Xi Jinpinga”.**

Liberałowie podzielają pozytywne nastawienie chadecji czy Zielonych do partnerstwa transatlantyckiego. Objęcie władzy przez J. Bidena zostało określone jako „duża szansa na odnowienie” tego partnerstwa w nadchodzącym dziesięcioleciu.

W odniesieniu do Chin w programie liberałów zaapelowano o „klarowność” polityki na poziomie UE. Podkreślono, że celem tej polityki, pomimo systemowej rywalizacji, powinno być dalsze rozwijanie i pogłębianie relacji zarówno gospodarczych, jak i na poziomie społeczeństwa obywatelskiego. Pozytywnie oceniono finalizację negocjacji porozumienia inwestycyjnego UE-Chiny (CAI). Jednocześnie w programie FDP znalazły się fragmenty, w których sformułowano krytykę wobec chińskiej polityki w Hongkongu i wobec Tajwanu.

Liberałowie krytycznie postrzegają politykę Rosji, w szczególności aneksję Krymu i działania we wschodniej części Ukrainy. Podobnie jak w przypadku CDU/CSU i Zielonych, opowiedziano się za podtrzymaniem sankcji unijnych nałożonych na Moskwę. Język zastosowany w programie FDP w odniesieniu do Rosji jest jednak ostrzejszy niż w przypadku chadecji – mowa jest o odpowiedzialności Putina za „coraz bardziej autorytarny rozwój” tego państwa.

Zapisy programu FDP w odniesieniu do Turcji są zbieżne z programem CDU/CSU i bliskie Zielonym – odrzucono możliwość członkostwa tego państwa w UE w obecnej sytuacji i zaproponowano „uporządkowanie relacji na nowo”.

Stwierdzono również, że bezpieczeństwo i „prawo do egzystencji” Izraela stanowi z perspektywy liberałów „rację stanu” i fundament polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

W programie FDP, tak jak w przypadku CDU/CSU, sformułowano postulat „silniejszego niż dotychczas” zaangażowania Niemiec na arenie międzynarodowej w związku z rosnącymi zagrożeniami wewnętrznymi oraz zewnętrznymi. Nie pojawiło się jednak odniesienie do intensyfikacji działań o charakterze militarnym czy udziału Bundeswehry w misjach zagranicznych.

FDP opowiada się, podobnie jak *CDU/CSU*, *Zieloni* i *SPD*, za wzmocnieniem Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony oraz za rozbudową europejskich sił zbrojnych, określonych jako „europejska armia”. Ponadto sformułowano – bliski Zielonym – postulat wzmocnienia stanowiska Wysokiego Przedstawiciela Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa, tak aby mógł on działać jako pełnoprawny „minister spraw zagranicznych UE”.

Kolejnym punktem wspólnym programów liberałów i innych partii jest poparcie dla NATO jako najważniejszego sojuszu w zakresie bezpieczeństwa oraz dla zaangażowania Niemiec we współpracę w ramach Sojuszu. W programie liberałów jako jedynym znalazł się zapis o dążeniu do podniesienia przez RFN poziomu wydatków na „międzynarodowe bezpieczeństwo” do 3% PKB i wypełnieniu w ten sposób zobowiązań w ramach NATO. Chodzi w tym przypadku o „połączone zaangażowanie” obejmujące – obok obronności – również politykę rozwojową i dyplomację.

FDP tak jak np. partie chadeckie postuluje utworzenie dodatkowego, wspólnego miejsca stałego dla UE w RB ONZ. W programie liberałów powtórzył się również postulat utworzenia nowej niemieckiej Narodowej Rady Bezpieczeństwa.

Relacje z Polską

W treści programu *FDP* w ogóle nie odniesiono się do tematu relacji niemiecko-polskich. Jedyna wzmianka na temat Polski pojawiła się we fragmencie dotyczącym wzmocniania praw społeczności LGBT i dotyczyła „rzekomych stref wolnych od LGBT”, które określono jako niezgodne z wartościami UE.

Wnioski

- W programie wyborczym *FDP* polityka zagraniczna nie została ujęta w specjalnie wyodrębnionym rozdziale, ale omawiana jest w kontekście różnych tematów polityki wewnętrznej, co można rozumieć jako podkreślenie silnego związku między tymi obszarami funkcjonowania współczesnego państwa.
- *FDP* opowiada się za „większą strategiczną suwerennością” UE, aby można było skuteczniej realizować europejskie interesy; silny nacisk w programie położono na ochronę klimatu, a także kwestię europejskiej polityki energetycznej, zwłaszcza w aspekcie dywersyfikacji źródeł energii.
- Liberałowie pozostają w głównym nurcie politycznym, wyrażając uznanie dla partnerstwa transatlantyckiego oraz podpisując się pod postulatem

wzmacniania sojuszu państw demokratycznych; w odniesieniu do Rosji są mocno krytyczni wobec jej działań oraz popierają politykę sankcji; w ich programie pojawił się apel o „klarowność” polityki UE wobec Chin przy równoczesnym opowiedzeniu się za dalszym rozwijaniem i pogłębianiem z Pekinem relacji gospodarczych i na poziomie społeczeństwa obywatelskiego.

- **FDP** postuluje wzrost nakładów na obronność do 3% PKB (w ramach „połączonego zaangażowania”, obejmującego obok obronności również politykę rozwojową i dyplomację).
- W programie *FDP* właściwie nie ma odniesień do stosunków polsko-niemieckich; temat Polski pojawia się tylko w kontekście praw społeczności LGBT.

5. *AfD*

(Agata Kałabunowska)

Program wyborczy *AfD* został przyjęty podczas zjazdu partii, który odbył się w kwietniu 2021 r. w Dreźnie. Oficjalną jego wersję (210 stron), zatytułowaną „Niemcy. Ale normalnie”, opublikowano 20 maja 2021 r.

Priorytety polityki europejskiej

Istotną zmianą w porównaniu z poprzednimi programami *AfD* jest **pojawienie się postulatu wyjścia Niemiec z Unii Europejskiej**, co wywołało w Niemczech wiele kontrowersji. Partia od początku istnienia była bardzo krytyczna co do tego, w jaki sposób funkcjonuje UE, a zwłaszcza strefa euro. Zdaje się, że o wprowadzeniu tego postulatu zadecydowało zarządzanie kryzysowe, przyjęte w czasie pandemii, które w wielu miejscach programu wyborczego partii zostało mocno skrytykowane. Także sugestię wyjścia Niemiec z UE uzasadniono sposobem postępowania niemieckich elit politycznych w sprawach europejskich („Niesłowność tradycyjnych partii w odniesieniu do Euro i postępująca centralizacja UE zagraża przyszłości naszego kraju, a także przyszłym generacjom”), „odwrotem od europejskich wartości” oraz „cywilizacyjnym krokiem wstecz”. **Krytykując Unię, *AfD* rysuje jej obraz jako superpaństwa, będącego na dobrej drodze do „degeneracji własnej idei założycielskiej”.**

W ostatnich zdaniach rozdziału poświęconego UE napisano: „Gwałtowność, z jaką w ostatnich latach przyspieszyła transformacja UE w kierunku super-

państwa z gospodarką planową, przywiódła nas do przekonania, że nasze propozycje gruntownej reformy w tej Unii się nie powiodą”. W związku z tym Niemcy powinny opuścić struktury unijne i zająć się budową nowej, europejskiej wspólnoty interesów.

Jednocześnie w programie odnotowano, że *AfD* opowiada się za koncepcją „Europy Ojczyzn”, rozumianej jako „wspólnota suwerennych państw, współpracujących ze sobą w tych obszarach, które dzięki kooperacji mogą być zorganizowane lepiej. Zalicza się do tego przede wszystkim wolny handel i sprawiedliwa konkurencja”. W nowym programie wyborczym partia podtrzymała swój postulat odejścia od wspólnej waluty euro; mocno przeciwstawia się także uwspólnotowieniu długów.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

W programie wyborczym *AfD* wyraża zaniepokojenie faktem, że stosunki międzynarodowe znajdują się w okresie przełomu – przejścia do multipolarnego porządku światowego. W związku z tym rozsądnym rozwiązaniem zdaje się dążenie do uzyskania autonomii strategicznej „dla Niemiec i ich europejskich partnerów”. Niemcy powinny być świadome swojej odpowiedzialnej roli w całym tym procesie. Zdaniem ugrupowania nie może być jednak mowy o powstaniu wspólnej europejskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Jeśli chodzi o partnerów pozaeuropejskich, *AfD* w swoim programie odnosi się przede wszystkim do Rosji, Stanów Zjednoczonych i Chin. Choć USA zostały uznane za najważniejszego partnera Niemiec, *AfD* nalega, aby w relacjach z tym państwem dążyć do równorzędności obu partnerów. Podkreślono także, że nie do zaakceptowania są amerykańskie sankcje wobec Niemiec, co z pewnością dotyczy sankcji nałożonych wcześniej na projekt *Nord Stream 2*, a zniesionych przez administrację J. Bidena.

AfD w kilku miejscach programu podkreśla konieczność nawiązania ściślejszych relacji z Rosją, gdyż bez tego nie może być mowy o stabilnym systemie europejskiego bezpieczeństwa. Apelując o wzmocnienie roli Rosji w strukturach bezpieczeństwa regionalnego, zaznaczono jednocześnie konieczność „uwzględnienia interesów wszystkich państw europejskich”, co biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia, może okazać się trudne w realizacji. **W manifestie wymieniono kilka działań wiodących do odmrożenia stosunków z Rosją:** powrót do regularnych rozmów w ramach Rady NATO-Rosja, współpraca w zakresie kontroli zbrojeń, zniesienie unijnych sankcji nałożonych na Rosję, aby umożliwić zacieśnienie współpracy gospodarczej. **„Dokończenie prac i zainaugurowanie Nord Stream 2 uważamy za nieodzowne” – podkreślono.**

W odniesieniu do Chin zasugerowano, **aby Niemcy ściślej włączyły się w projekt nowego Jedwabnego Szlaku**. Współpraca z Chinami powinna być jednak uwarunkowana zapewnieniem równego traktowania i przestrzegania zasad *fair play*. W programie sprzeciwiono się wyprzedzaży Chinom niemieckich i europejskich technologii.

Partia *AfD* stoi na stanowisku, że należałoby kontynuować współpracę z Wielką Brytanią, zakończyć ją natomiast z Turcją. „Postępująca islamizacja Turcji budzi obawy” – odnotowano w programie i zasugerowano, aby natychmiast przerwać procedury akcesyjne. Jeśli chodzi o region Bałkanów Zachodnich, odrzucono pomysł rozszerzenia UE i opowiedziano się w zamian za uprzywilejowanym partnerstwem.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

Pomimo że *AfD* uznaje NATO, zaraz obok OBWE, za centralny element niemieckiej strategii bezpieczeństwa, stwierdza jednocześnie, że NATO powinno powrócić do roli związku *stricte* obronnego. Należałoby także ograniczyć misje i zasięg stacjonowania wojsk NATO jedynie do obszaru państw członkowskich. Europejska flanka NATO powinna zostać wzmocniona. W swoim programie *AfD* opowiedziała się także za reformą ONZ i przyznaniem Niemcom stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa.

Partia opowiada się także za wzmocnieniem Bundeswehry, scedowaniem większych kompetencji na jej dowódców i odwrót od prywatyzacji i centralizacji wojska. Ponowiono postulat przywrócenia obowiązkowej służby wojskowej, która powinna być jednak dostępna tylko dla etnicznych Niemców. *AfD* podkreśliła ponadto, że potrzebne jest także wzmocnienie morale, a niemieckie wojsko powinno też troszczyć się o swoje tradycje i o niemieckie wartości („Bundeswehra musi żyć najlepszymi tradycjami niemieckiej historii wojskowej”).

Relacje z Polską

W programie wyborczym *AfD* nie ma bezpośredniego odniesienia do Polski. Pojawia się jedynie następujący zapis: „Popieramy starania Grupy Wyszehradzkiej na rzecz ochrony europejskiej tożsamości”.

Wnioski

- *AfD* jest jedyną partią polityczną, która postuluje wyjście Niemiec z UE. Ugrupowanie nie widzi już szans na reformę wspólnoty.

- *AfD* opowiada się za ściślejszym włączeniem Rosji do struktur bezpieczeństwa w Europie, a w stosunkach transatlantyckich za „równouprawieniem” Niemiec i USA.
- Ugrupowanie uznaje NATO za centralny element niemieckiej strategii bezpieczeństwa, postuluje natomiast kilka zmian w sposobie jego funkcjonowania.

6. *Die Linke*

(Agata Kałabunowska)

Program wyborczy *Die Linke* przyjęto podczas zjazdu partii, który odbył się w dniach 19-20 czerwca 2021 r. Oficjalną jego wersję (168 stron), zatytułowaną „Czas działać! Na rzecz socjalnego bezpieczeństwa, pokoju i sprawiedliwości klimatycznej”, opublikowano 1 lipca 2021 r.

Priorytety polityki europejskiej

Program polityki zagranicznej *Die Linke* opiera się na takich wartościach, jak pokój i globalna sprawiedliwość społeczna. Postulaty partii dotyczące większości problemów międzynarodowych i globalnych sprowadzają się do **apelowania o zakończenie wykorzystywania aktorów słabszych i uboższych przez tych silniejszych pod względem zarówno gospodarczym, jak i politycznym**. W tej drugiej kategorii mieszczą się także Unia Europejska oraz same Niemcy.

Przykładem projektu europejskiego, który nie urzeczywistnia wartości wyznawanych przez *Die Linke*, jest Europejski Zielony Ład. Partia uważa, że zamiast wprowadzać tego typu inicjatywy o wątpliwym rezultacie, należałoby **preformułować cały system socjoekonomiczny, w jakim funkcjonuje UE**. Chodzi o to, aby dobrobyt szedł w parze ze sprawiedliwością społeczną, a przy okazji także z ochroną klimatu.

Die Linke chce zwiększenia obciążeń podatkowych dla „bogatyh i koncernów”. **Rozkład wydatków z unijnego budżetu powinien zostać gruntownie zmieniony**. Należałoby m.in. zwiększyć środki na projekty wzmacniające ekonomiczną i ekologiczną solidarność państw członkowskich, nową strategię przemysłową czy rozbudowę infrastruktury publicznej w UE. Również pandemia COVID-19 wykazała, jak wiele nierówności narosło na osiach Wschód-Zachód i Północ-Południe, w czym – zdaniem partii – swój udział miały także Niem-

cy („Niemiecka polityka niskich płac i sukcesów eksportowych [osiąganych] za wszelką cenę przyczyniła się do powstania kryzysu oraz wzmocniła nierówności i konkurencję wewnątrz UE”).

Die Linke apeluje o zmianę paradygmatu i „nowy start w Europie” (w tym nowe traktaty europejskie), do których impuls powinien nadawać Berlin. Jedną z głównych przyczyn krytyki istniejącego systemu unijnego jest fakt, że został on oparty na zasadach neoliberalizmu. Europę należałoby ukształtować w taki sposób, aby stała się bardziej „społeczna, sprawiedliwa i ekologiczna”. Trzeba zmienić sposób funkcjonowania Europejskiego Banku Centralnego, **wzmocnić Parlament Europejski** m.in. poprzez zagwarantowanie mu prawa do własnej inicjatywy ustawodawczej, zwiększyć transparentność Rady Europejskiej oraz rozszerzyć zakres wpływu inicjatyw i referendum obywatelskich na działanie UE. **Die Linke opowiada się także za regularną weryfikacją stanu ochrony praworządności i praw podstawowych w państwach członkowskich,** surowym karaniem przypadków łamania tych zasad oraz bezwarunkową akceptacją zasad demokratycznych przez państwa kandydujące do członkostwa w UE.

Die Linke chce także daleko idących zmian w polityce migracyjnej, m.in. otwarcia wszystkich szlaków migracyjnych i koncentracji na zwalczaniu przyczyn uchodźstwa. Partia sprzeciwia się współpracy z autorytarnymi reżimami, „takiej jak nieludzki deal UE-Turcja czy porozumienie z libijską strażą przybrzeżną (...) - nie są one częścią rozwiązania, ale raczej częścią problemu”.

Relacje z aktorami zewnętrznymi

W programie wyborczym *Die Linke* nie sformułowano osobnych podrozdziałów, które odnosiłyby się do poszczególnych partnerów w polityce zagranicznej. Wzmianki na temat Rosji, Stanów Zjednoczonych czy Chin rozsiane są w kilku miejscach manifestu, nie są one rozbudowane i trudno na ich podstawie stwierdzić, jakie konkretne oczekiwania ma partia wobec tych kluczowych państw.

Przykładowo w rozdziale dotyczącym rozbrojenia zauważono, że mamy obecnie do czynienia z paraliżem stosunków międzynarodowych. **Stany Zjednoczone i UE próbują zachować pozycję dominującą w stosunku do Rosji i Chin, co przypomina partii czasy zimnej wojny,** ale jednocześnie rodzi obawy o eskalację konfliktów w przyszłości. Wszystkie strony podsycają nastroje poprzez zbrojenia, *Die Linke* opowiada się zaś za rozwiązywaniem konfliktów bez użycia siły. **Polityka zagraniczna powinna koncentrować się na promowaniu demokracji, obronie praw człowieka i wspieraniu społeczeństw obywatelskich,** a nie „na służbie interesom gospodarczym i zawieraniu umów z dykta-

torami” – dodano. Jak zaznaczono w preambule do programu, budowa nowego, pokojowego systemu międzynarodowego powinna jednak uwzględniać zarówno Rosję, jak i Chiny.

Warto także dodać, że *Die Linke* w swoim programie wielokrotnie podkreśla konieczność okazania wsparcia dla globalnego Południa, wykorzystywanego – zdaniem partii – przez kraje bogatej Północy. Ma to miejsce zarówno w tych punktach manifestu, które odnoszą się do pandemii COVID-19, gdzie wskazywano na potrzebę zapewnienia dostępu do wiedzy i innowacyjności dla uboższych państw, czy w tych fragmentach, w których mowa o zmianach klimatycznych, do których intensyfikacji doprowadza wykorzystywanie zasobów globalnego Południa („kraje globalnego Południa są najbardziej zagrożone skutkami zmian klimatu i środowiska naturalnego, a jednocześnie najmniej za nie odpowiedzialne”). Partia apeluje m.in. o wzmocnienie roli państw uboższych w organizacjach i graniach międzynarodowych.

Polityka bezpieczeństwa i obrony

Wychodząc z założenia, że „każda broń znajdzie swoją wojnę”, partia opowiada się za rozbrojeniem, zwłaszcza nuklearnym, oraz zakazem produkcji i eksportu broni. *Die Linke* jest przeciwna stosowaniu dronów wojskowych, a także koncepcji wydatkowania 2% PKB na obronność. Opowiada się za wzmocnieniem „cywilnych sposobów rozwiązywania konfliktów”.

Uważając NATO za „relikt zimnowojenny”, *Die Linke* postuluje jego rozwiązanie, a jeżeli byłoby to niemożliwe, to przynajmniej opuszczenie struktur natowskich przez Niemcy. NATO należałoby zastąpić „zbiorowym systemem bezpieczeństwa z udziałem Rosji, którego nadrzędnym celem powinno być rozbrojenie”.

Należy też zmienić niemiecką koncepcję obronną. Z armii angażującej się w wielu zakątkach świata, **Bundeswehra powinna przejść w tryb armii *stricte defensywnej*.** Jej nadmierna rozbudowa służy – zdaniem partii – nie pokojowi i bezpieczeństwu, ale przede wszystkim portfelom dużych koncernów zbrojeniowych. Sporo miejsca w manifestie partii poświęcono także wykazaniu negatywnych aspektów zaangażowania wojsk międzynarodowych – w tym niemieckich – w takich krajach, jak Afganistan. Zaapelowano o wycofanie Bundeswehry z wszelkich misji zagranicznych (w tym szkoleniowych) i o niepodejmowanie nowych. Zaoszczędzone w ten sposób środki partia chciałaby zainwestować m.in. w programy służące budowaniu pokoju. Zasada ograniczenia zbrojeń powinna objąć również UE – partia opowiada się m.in. za rozwiązaniem europejskiego funduszu obronnego czy też zakończeniem inicjatyw takich jak PESCO.

Die Linke, w przeciwieństwie do większości niemieckich ugrupowań, nie oczekuje przyznania Niemcom stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Pragnie raczej reformy ONZ w taki sposób, aby ją zdemokratyzować, wzmocnić Zgromadzenie Ogólne i te gremia Narodów Zjednoczonych, które odpowiadają za dobrostan państw Południa.

Relacje z Polską

Polska w programie wyborczym *Die Linke* zostaje wspomniana dwa razy: **najpierw w odniesieniu do praw kobiet** („Czy to w Brazylii, czy w Polsce, Indiach czy Nigerii, Niemczech czy Irlandii, kobiety wychodzą na ulice po swoje prawa. Piętnują przemoc wobec kobiet, kłócą się o swoje prawo do aborcji i występują przeciwko rasizmowi”); **drugi raz w odniesieniu do zbrodni nazistowskich** „na narodach Europy - przede wszystkim na Polakach i narodach ZSRR”.

Wnioski

- **Program partii *Die Linke* nie zawiera konkretnych postulatów dotyczących postępowania z poszczególnymi partnerami międzynarodowymi. Jest on raczej ukierunkowany na szerzenie pokoju i globalnej sprawiedliwości we wszystkich obszarach, od globalnego handlu aż po ochronę klimatu.**
- W programie wyborczym *Die Linke* poddaje ostrej krytyce kilka projektów europejskich, m.in. Zielony Ład, nowy pakt migracyjny czy sposób przewycięzania kryzysu wywołanego pandemią COVID-19. Apeluje o wprowadzenie licznych zmian w zasadach funkcjonowania Unii Europejskiej, mających na celu demokratyzację, a także wzmocnienie sprawiedliwości społecznej i ochrony praw obywatelskich, nie wykluczając przy tym zmian traktatowych.
- *Die Linke* jest ugrupowaniem pacyfistycznym. **Opowiada się za rozbrojeniem, likwidacją NATO** i zachowaniem jedynie niewielkiej, *stricte* defensywnej armii w samych Niemczech.

IZ Policy Papers

W serii ukazały się:

- Nr 1(I)** Historia i pamięć: masowe przesiedlenia 1939-1945-1949
History and Memory: mass expulsions and transfers 1939-1945-1949
Geschichte und Erinnerung: Zwangsaussiedlung und Flucht 1939-1945-1949
- Nr 2(I)** Odradzanie się społeczeństwa obywatelskiego. Rozwój polskiego trzeciego sektora w latach 1989-2008
Revival of the civil society. Development of the third sector in Poland 1989-2008
Wiederbelebung der Zivilgesellschaft. Der dritte Sektor in Polen 1989-2008
- Nr 3(I)** Międzynarodowa solidarność. Operacje pokojowe ONZ – NATO – UE
International solidarity. UN, NATO and EU peace operations
Internationale Solidarität. Die Friedensoperationen der UN, NATO und EU
- Nr 4(I)** Polska i Niemcy w Unii Europejskiej (2004-2009). Główne problemy i wyzwania
- Nr 5(I)** Przyszłość NATO – trudne decyzje
- Nr 6(I)** Mocarstwowe aspiracje Niemiec w Europie XXI wieku: realia i perspektywy (Raport z badań)
- Nr 7(I)** Stany Zjednoczone wobec kryzysów regionalnych – aspekt transatlantycki
- Nr 8(I)** Dynamika niemieckiej opinii publicznej. Wizerunek Polski i Polaków w Niemczech
- Nr 9(I)** Dynamika niemieckiej opinii publicznej. Pozycja partii politycznych na podstawie sondaży i wyników wyborów do parlamentów krajowych (2011-2012)
- Nr 10(I)** Europa w strategii Baracka Obamy (2009-2012)
- Nr 11(I)** Polityka polonijna w ocenie jej wykonawców i adresatów
- Nr 12(I)** Polacy i Niemcy wobec przyszłości Unii Europejskiej. Aspekty gospodarcze
- Nr 13(I)** Polityki pamięci i dyskursy pamięci w 100-lecie wybuchu I wojny światowej
- Nr 14(I)** Niemiecki system kształcenia obywatelskiego. Wnioski dla Polski
- Nr 15(I)** Tendencje w wykorzystaniu czasu pracy w państwach wysoko rozwiniętych na początku XXI wieku
- Nr 16** Outward FDI Policies in Visegrad Countries. Final Report
- Nr 17(I)** Bilans 25 lat Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z dnia 17 czerwca 1991 r.
- Nr 18(I)** Przemiany Unii Europejskiej, rola Niemiec i implikacje dla stosunków polsko-niemieckich. Trzy scenariusze

IZ Policy Papers

- Nr 19(I)** Obama i Merkel – budowanie partnerstwa. Relacje amerykańsko-niemieckie (2009-2016)
Obama and Merkel – Building a Partnership. German-American Relations (2009-2016). A Polish View
- Nr 20(I)** Prezydentura Trumpa i układ transatlantycki Trump Presidency and Transatlantic Relations
- Nr 21(II)** Etnische Ökonomie – eine Fallstudie über in Berlin lebende Polen
- Nr 22(I)** Reparacje i odszkodowania w stosunkach między Polską a RFN (zarys historyczny)
Reparations and damages in Polish-German relations (Historical overview)
Reparationen und Entschädigungen in den Beziehungen zwischen Polen und der Bundesrepublik Deutschland (ein historischer Überblick)
- Nr 23(I)** O postrzeganiu przez Niemców polskiej historii. Trzy wywiady
- Nr 24(I)** Über die Wahrnehmung der polnischen Geschichte durch die Deutschen. Drei Interviews
- Nr 25** Aktywność Niemiec na arenie międzynarodowej w 2017 r.
- Nr 26 (I)** Working time in the economy of OECD countries at the beginning of the 21st century
- Nr 27(I)** Raporty Służb Naukowych Bundestagu w sprawie reparacji wojennych dla Polski i odszkodowań dla polskich obywateli
- Nr 28 (I)** Nowa debata w Polsce o reparacjach Die neue Reparationsdebatte in Polen
- Nr 29 (I)** Prezydentura Trumpa i kryzys w stosunkach amerykańsko-niemieckich Aktywność Niemiec na arenie międzynarodowej w 2018 r. – wybrane aspekty
- Nr 30** Wybrane aspekty prawne niezawisłości władzy sądowniczej w RFN
Selected Legal Aspects of Judicial Independence in the Federal Republic of Germany
- Nr 31** Wybory do Parlamentu Europejskiego 2019 – programy partii w Niemczech, Francji i Austrii
- Nr 32** Wybory w Niemczech w 2019 r. - próba bilansu
- Nr 33 (I)** Niemiecki dług reparacyjny po drugiej wojnie światowej.
Podsumowanie badań/ Die deutsche Reparationsschuld nach dem Zweiten Weltkrieg. Eine Forschungsbilanz
- Nr 34** Polityka migracyjna i azylowa Unii Europejskiej w kontekście kryzysu migracyjnego
- Nr 35** Układ transatlantycki w okresie prezydentury Donalda Trumpa
- Nr 36** Bilans prezydencji Niemiec w Radzie Unii Europejskiej (1 lipca 2020 r. – 31 grudnia 2020 r.)